

БІБЛІОТЕКА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

СЕЙ-ШЬОНАГОН

ЗАПИСКИ
В УЗГОЛІВ'І

FOLIO

Сей-шьонагон
Записки в узголів'ї

«Фолио»

Сей-шьонагон

Записки в узголів'ї / Сей-шьонагон — «Фолио»,

Сей-шьонагон (966 – 1017) – відома японська письменниця. Її «Записки в узголів'ї» – один з кращих творів доби Хейан (794 – 1185), написаний у жанрі дзуйхіцу – філософського ліричного есе, сповіді. Особливістю цього оригінального есеїстичного жанру літератури середньовічної Японії була необмежена свобода авторського письма, без будь-якого заздалегідь складеного плану – своєрідне «слідування пензлю», коли автор записував в окремих, не пов'язаних єдиним стилем, темою та сюжетом розділах (данах) особисті переживання, почуття, емоції, різноманітні роздуми, власні філософські міркування, цікаві спостереження тощо. Перекладений багатьма мовами, цей геніальний твір «золотої доби» японської класичної літератури вже понад тисячу років викликає захоплення багатьох поколінь читачів у всьому світі, до числа яких відтепер мають змогу долучитися й українці.

ББК 84(5ЯПО)

Содержание

Передмова	6
1. Навесні – світанок...	22
2. Пори року	23
3. Новий рік	24
4. Те, що відрізняється	26
5. Свого улюбленого сина віддати...	27
6. У будинку дайджіна Нарімаси[21]	28
7. Пані кішка нашого палацу	30
8. Перший день року і третій день третього місяця	32
9. Висловлення почуття радості	33
10. Хоча варта у нашому дворі знаходиться на сході...	34
11. Гори	35
12. Гірські вершини	36
13. Рівнини	37
14. Ринки	38
15. Безодні	39
16. Моря	40
17. Імператорські гробниці	41
18. Переправи	42
19. Будівлі	43
20. У північно-східній частині палацу Сейрьоден	44
21. Спокійні, правильні жінки	47
22. Те, що породжує сум'яття	48
23. Те, до чого потроху втрачаєш цікавість	50
24. Те, з чого сміються люди	51
25. Те, що дратує	52
26. Те, що зачіпає серце	54
27. Те, що навіює сум	55
28. Чоловік, який повертається на зорі	56
29. Те, від чого тремтить серце	57
30. Те, що дуже дороге як пам'ять	58
31. Те, що любо серцю	59
32. Екіпаж	60
33. Бики	61
34. Коні	62
35. Погоничі коней	63
36. Охоронці	64
37. Люблю, коли в маленьких пажів	65
38. Кішки	66
39. Проповідник	67
40. Раніше, коли придворний	68
41. У храмі Ботхи	69
42. Місце Шіракава	70
43. У липні стоїть нестерпна спека	72
44. Квіти на деревах	73
45. Ставки	74

46. Свята	75
47. Деревя	76
48. Птахи	78
49. Те, що витончено прекрасне	79
50. Комахи	80
Конец ознакомительного фрагмента.	81

Сей-шьонагон

Записки в узголів'ї

Передмова

Один із кращих прозових творів доби Хейан

I

Завдяки зусиллям харківського видавництва «Фоліо» та його співпраці з молододу вітчизняною японісткою Наталією Бортнік українські шанувальники японської класичної літератури віднині отримали змогу ознайомитися з перекладом українською мовою одного з кращих прозових творів доби Хейан (794 – 1185), написаного у жанрі дзуйхіцу,¹ – «Записками в узголів'ї» (*яп.*: «Макура-но соші») відомої японської письменниці Сей-шьонагон (966 – 1017).² Перекладений багатьма мовами світу, цей геніальний твір «золотої доби» японської класичної літератури й донині не втратив своєї чарівної привабливості та актуальності. Читаючи «Записки в узголів'ї», насолоджуючись витонченою мовою цього твору, його вишуканим стилем, самобутньою художньою образністю, увесь час дивуєшся – невже й справді він був створений понад 1000 років тому і написаний жінкою, яка була п'ятою (за деякими джерелами – шостою) дитиною в багатодітній сім'ї провінційного чиновника на ім'я Кійовара Мотосуке, котрий виділявся серед тисяч таких самих, як він, провінційних державних службовців хіба що своєю освіченістю та палкою любов'ю до літератури, яку зумів прищепити і своїй талановитій доньці.³

Однак чи варто взагалі дивуватися? Адже внесок японських жінок до скарбниці національної літератури у порівнянні з літературами інших народів світу важко переоцінити. Окрім «Записок в узголів'ї», саме жінками були створені такі літературні шедеври, як «Щоденник примарного життя» Мічіцуна-но хаха (*яп.*: «Кагеро ніккі», кін. X ст.), щоденник Ідзумі-шікібу (*яп.*: «Ідзумі-шікібу ніккі», 1004 р.), перший в історії світової літератури художній

¹ *Дзуйхіцу* (##, досл.: «услід за пензлем») – філософсько-ліричне есе, сповідь; оригінальний прозовий есеїстичний жанр літератури середньовічної Японії, особливістю якого була необмежена свобода письма автора, без будь-якого задалегідь складеного плану чи сюжету, тобто вільне «слідування пензлю», коли автор записував в окремих, не пов'язаних єдиним стилем, темою та сюжетом розділах (*данах*) особисті переживання, почуття, емоції, різноманітні роздуми, власні філософські міркування, цікаві спостереження, спогади тощо.

² Переклад здійснено за виданням: ####(#####, ####) #####11#####1974# [Макура-но соші. Ніхон котен бунгаку дзен-сю] [Записки в узголів'ї /Коментарі Мацуо Сатоші, Нагаї Кадзую] // Повне зібрання творів давньояпонської класичної літератури). – Т. 11. – Токіо, Шьогакукан, 1974. Оригінал твору не зберігся. На сьогоднішній день існує декілька десятків його значно пізніших списків, які датуються XIV–XX ст. На відміну від чудового російськомовного перекладу, зробленого у 1975 р. В. Марковою з одного з найпізніших списків цього твору, так званого «Маедабон» («Книга родини Маеда»), знайденого в 30-ті роки XX ст., україномовний переклад був виконаний Н. Бортнік на основі списку «Ноїмбон» (*яп.*: ### – «Книга Ноїна», XIV ст.), що надрукований у зазначеному вище академічному виданні. Текст «Записок» саме цього списку визнається японськими і зарубіжними фахівцями одним із найдавніших і, відповідно, ближчим до автентичного. Він є також найбільшим за обсягом серед усіх наявних списків цього твору.

³ Перший європейський дослідник японської літератури В. Дж. Астон (1841–1911) у книзі «Історія японської літератури» (William George Aston. A History of Japanese Literature). – London: William Heinemann, 1898 р.), описуючи загальне враження від «Записок в узголів'ї» Мурасакі-шікібу, не приховував свого захоплення та здивування: «Важко повірити, що це написано в Японії 900 років тому. Якщо ці нариси порівняти з будь-яким літературним пам'ятником, створеним в Європі у відповідний історичний період, то доведеться погодитися, що вони дійсно є прекрасним літературним твором. Скільки відкрилось би нового, якби придворне життя часів Альфреда чи Канута було змальоване саме таким чином!» [У. Дж. Астон. История японской литературы: От истоков до конца XIX века. Пер. с англ. / Вступ. ст. В. М. Мендрин; Под ред. и с предисл. Е. Г. Спальвина. Изд. 2-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – С. 86].

роман «Повість про принца Генджі» (яп.: «Генджі-моногатарі», 1008 р.)⁴ письменниці Мура-сакі-шікібу, щоденник доньки Сугавари Такасуе «Щоденник із Сарашіни» (яп.: «Сарашіна ніккі», 1060 р.) і багато інших.

Не менш вагомим був внесок японських жінок до скарбниці національної поезії. Уже в перших історико-міфологічних літописах – «Записах давніх діянь» (яп.: «Коджікі», 712 р.) та «Анналах Японії» (яп.: «Ніхон шьокі» або ще «Ніхон-гі», 720 р.) – трапляються чудові вірші й окремі імена давніх японських поетес. А перша японська поетична антологія «Збірка міриадів листків» (яп.: «Ман-йо-сю», 753–759 рр.), що містила 4516 віршів 561 автора, створених протягом IV–VIII ст., зберегла до нашого часу імена понад 70 японських поетес. Ще майже 30 імен японських жінок-поетес нараховується серед 120 авторів наступної за часом укладання поетичної антології – «Збірки давніх і нових японських пісень» (яп.: «Кокін-вака-сю», 905–913 рр.). Близько чверті імен авторів всесвітньо відомої збірки «По одному віршу ста поетів» (яп.: «Хяку-нін іш-сю», 1235 р.) – жіночі. Чимало яскравих жіночих імен донесли до нас також пізніші поетичні антології доби Камакура (1185–1333 рр.) і доби Муромачі (1336–1573 рр.), зокрема: «Нова збірка давніх і нових японських пісень» (яп.: «Шінкокін-вака-сю», 1205 р.), «Цукубська збірка» (яп.: «Цукуба-сю», 1357), «Нове продовження збірки давніх і нових японських пісень» («Шіншьоку кокін-вака-сю», 1438 р.) та інші. Наведемо лише найвідоміші з цих славетних імен:

Іванохіме-но Окісакі (?/-347);

Куро-Хіме (або ще Масадзуко, сер. IV ст.);

Сотохоші-но Ірацуме (або ще Сотоорі-Хіме, перша пол. V ст.);

Нукада (або ще Нукада-но Окімі, 630–690);

Отото-но Саканое (перша пол. VIII ст.);

Оно-но Комачі (834–900);

Ісе (877–938);

Укон (перша пол. X ст.);

Накацукаса (912–991);

Акадзومه Емон (958-?/);

Мурасакі-шікібу (973 – 1019);

Ідзумі-шікібу (978 – 1030);

Дайні-но Санмі (999 – 1078)

Кошікубу-но Найші (999 – 1025);

Сагамі (1020–1060)⁴

Нідзьоін-о Санукі (1141–1217);

Шікіші-найшінно (1153–1201);

Шюндзей-но мусуме (1171–1254) та інші.

З-поміж славетних поетес Японії пізнього середньовіччя варто виділити:

Ден Шюте-джьо (1633–1698);

Каваі Чігецу (1640–1718);

Еномото Сейфу-джьо (1731–1814);

Чійо-ні (1703–1775).

А серед численних імен талановитих японських поетес XX ст., а також наших сучасниць насамперед слід назвати такі імена, як:

Йосано Акіко (1878–1942);

⁴ На думку відомого російського вченого-японіста, перекладача давньої японської класичної літератури В. Н. Горегляда, «Якби в хейанській літературі не було інших пам'яток, окрім «Записок в узлові» Сей-шьонагон та «Повісті про Генджі» Мурасакі-шікібу, епоха Хейан все одно зберегла б за собою право називатися «золотою добою» середньовічної японської літератури. Цілком зрозуміло, чому на долю авторів цих пам'яток випало стільки захоплених епітетів з боку читачів, дослідників і перекладачів на інші мови» [Горегляд В. Г. Дневники и эссе в японской литературе X–XIII вв. – М.: Наука, 1975. – С. 97].

Сугіта Хісаджьо (1890–1946);
Хашімото Такако (1899–1963);
Кудзухара Таеко (1907–1985);
Коко Като (нар. 1931 р.);
Тавара Мачі (нар. 1962 р.).

Першим, хто познайомив європейців із «Записками в узголів'ї» Сей-шьонагон, був відомий англійський сходознавець Вільям Джорд Астон (1841–1911), який у своїй книзі «Історія японської літератури» не тільки стисло охарактеризував цей твір, але й навів декілька уривків з нього у власному перекладі з японської мови. Проте навіть стислі спостереження та коментарі В. Дж. Астона до «Записок в узголів'ї» виявилися настільки ґрунтовними й об'єктивними, що всі наступні зарубіжні дослідники цього геніального твору фактично лише повторювали (щоб не сказати «переспівували») їх, додаючи при цьому деякі власні зауваження та несуттєві доповнення. З огляду на це, ми вважаємо за доцільне хоча б частково познайомити українських читачів із характеристикою В. Дж. Астона твору Сей-шьонагон.

Зокрема, відомий англійський сходознавець у своїй книзі пише: «Попри значні відмінності за формою та характером, японці ставлять «Макура-но соші» на один рівень з романом «Генджі-моногатарі» через безсумнівні достоїнства цього твору. У дослівному перекладі «Макура-но соші» означає «нариси в подушці». Цей твір вийшов із-під пера Сей-шьонагон, яка, подібно до Мурасакі-но шікібу, була дамою вищого аристократичного кола. Її батько, поет, який свого часу користувався певною популярністю, вів свій родовід від принца, що уклав «Ніхон-гі».⁵

Завдяки освіченості і талантам Сей-шьонагон була призначена на посаду придворної дами до свити імператриці. Однак після смерті імператриці в 1000 році вона віддалилася від світського життя; дехто стверджує, що вона усамітнілась у монастирі і до кінця свого життя користувалась прихильністю мікадо Ічіго;⁶ інші, навпаки, кажуть, що старість її була тяжкою й жалюгідною.

Назва твору «Макура-но соші», за поясненням деяких фахівців, означає те, що вона зберігала рукопис під подушкою і записувала свої думки та спостереження ввечері перед сном або вранці, коли піднімалася з постелі. Однак найвірогідніше, що в цій назві приховується натяк на те, про що вона сама розповіла у своїй післямові:

«Стає занадто темно, я вже зовсім нічого не бачу. До того ж, пензлик мій уже майже стерся й не пише. Додам лише дещо. У цій книзі я писала про все, що відбувалося в мене перед очима, що хвилювало моє серце. Книгу я писала в тиші, у глибині своєї кімнати, там, де, я думала, її ніхто ніколи не побачить. Дещо в ній сказано занадто різко і може, на жаль, завдати горя деяким особам, засмутити їх. Боючись цього, я завжди ховала свій рукопис від інших, допоки він не потрапив до рук однієї людини і не набув популярності.⁷ А почала писати я свою книгу ось як:

⁵ Йдеться про принца Тонері (676–725), який разом з придворним чиновником на ім'я Фуджівара-но Фухіто був офіційним укладачем другого за часом створення історико-міфологічного літопису «Ніхон-гі» (або ще «Ніхон-шьокі» – «Аннали Японії», 720 р.).

⁶ Йдеться про імператора Ічідзьо (980 – 1011, роки правління: 986 – 1011).

⁷ Історію про те, як її рукопис «потрапив до рук однієї людини», Сей-шьонагон описує в 322-му розділі своїх «Записок»: «Чюдзьо» (військове звання; сучас.: генерал-лейтенант. – І. Б.) Лівої гвардії Цунефуса, коли був правителем провінції Ісе, якось прийшов до мене додому. Циновку, що була на веранді, підсунули гостю, не помітивши, що на ній лежить мій рукопис. Я поквапилась і хотіла забрати рукопис, та було вже пізно: він узяв його з собою. Побачила я рукопис своєї книги лише через тривалий час. Відтоді мою книгу побачив світ».

Одного разу до палацу прийшов дайнагон⁸ і приніс імператриці цілу купу паперу.

– Що мені з цим робити? – запитала імператриця.

– А мені вони якраз би знадобилися для моїх записок, – сказала я.

– Ну то й добре. Забирай усе! – відповіла імператриця.

Ось так я отримала подарунок і почала писати, допоки не закінчився останній аркуш. Писала я про все, про все на світі, інколи зовсім про незначні речі та нісенітниці».

Макура-но соші є першим зразком того художнього стилю, який згодом набув в Японії популярності під назвою «*дзуйхіцу*», що означає буквально: «*слідування за пензлем*». У цьому стилі відсутня будь-яка система; під впливом миті автор заносить на папір усе, що приходить йому в голову. Розповіді, описовий перелік жажливих, безглузвих, огидних і нудних явищ та предметів, перелік квітів, гір, рік, нариси суспільного та приватного життя, думки, нав'язні спостереження природи, та багато іншого, – усе це складає *farrago libelli* (про зміст твору: суміш, мішанина. – *І. Б.*) автора.

На противагу Мурасакі-но шікібу, що втілюється в ті персонажі, які вона описує, особистість Сей-шьонагон виразно проявляється в усьому, що нею написано. Вона завжди виступає перед читачем в образі розумної, дещо цинічної світської жінки. Її смаки та вподобання проявляються з неабиякою детальністю, і при цьому вона не соромиться наводити у своїх картинах різноманітні доречні цитати чи гострі відповіді, які вона вдало використовує в кожному слушному випадку. Вона, як і пізніші письменники, аж ніяк не намагається відокремити себе від особистої участі в любовних інтригах, які були доволі розповсюдженим явищем у житті вищих аристократичних кіл тогочасного Кіото» [У. Дж. Астон. История японской литературы: От истоков до конца XIX века: пер. с англ. / вступ. ст. В. М. Мендринна; под ред. и с предисл. Е. Г. Спальвина. – Изд. 2-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – С. 76–77].

Як зазначалося, народилася Сей-шьонагон у небагатій, але шляхетній родині провінційного чиновника на ім'я Кійовара Мотосуке. Справжнє ім'я письменниці не збереглося, а її літературний псевдонім «*Сей-шьонагон*» утворений з китайськомовного читання першого з двох ієрогліфів, якими записувалося прізвище її батька – Кійовара (*яп.*: ##) – «сей», та назви посади «*шьонагон*» – «молодший радник», яку сам батько (а можливо, хтось із братів Сей-шьонагон) обіймав при імператорському дворі після переїзду в 978 р. родини до Кіото. Проте в середині XX ст. японський літературознавець Такагі Ічіноске, ґрунтуючись на знайдених ним історичних джерелах, з'ясував, що дитячим іменем майбутньої письменниці було *Hariko* [докл. про це див.: *Горегляд В. Н.* Дневники и эссе в японской литературе X – XIII вв. – М.: Наука, 1975. – С. 98].

Відомостей про приватне життя Сей-шьонагон збереглося дуже мало. Відомо, що незабаром після переїзду родини до столиці вона вийшла заміж за аристократа на ім'я Тачібана Норіміцу, а в 982 р. у них народився син, якого назвали Норінага. Однак уже через три роки подружнього життя сім'я Сей-шьонагон з невідомих причин розпалась. Через певний час вона знову виходить заміж. Цього разу – за відомого столичного аристократа на ім'я Фуджівара Санеката. Проте і цей шлюб Сей-шьонагон виявився нетривалим через занадто велелюбну та розгульну вдачу її нового чоловіка, терпіти яку вона не змогла.

Понад 10 років письменниця прослужила у світі імператриці Садако – дружини імператора Ічідзьо (980 – 1011, роки правління: 986 – 1011). Події саме цього періоду і були описані нею в «Записках в узголів'ї».

На жаль, на початку 1001 року імператриця Садако раптово помирає під час пологів, коли їй ледве виповнилося 23 роки. Свита імператриці була розпущена, і Сей-шьонагон, авторитет

⁸ *Дайнагон* – старший радник; офіційна посада при японському імператорському дворі VIII–XIX ст.

якої серед придворних дам завдяки її освіченості і таланту неухильно зростав, втратила свою посаду.

Звичайно, під час служби Сей-шьонагон у світі імператриці Садоко, яка, судячи з «Записок в узголів'ї», безсумнівно, виділяла її серед багатьох інших придворних дам, не обходилося без заздощів і ревнощів з їхнього боку. Яскравим свідоцтвом цього є коротка згадка про Сей-шьонагон її знаменитої сучасниці, авторки всесвітньо відомого роману «Генджі-моногатарі» Мурасакі-шікібу, яка у своєму щоденнику «Мурасакі-шікібу ніккі» пише:

«Сей-шьонагон – це дама, яка тримається занадто самовпевнено. Вона настільки мудрує, що навіть ієрогліфи пише недбалими мазками. Але якщо придивитися уважніше, то помітиш у її манерах чимало недосконалого. Адже людина, яка любить видавати себе несхожою на інших, неодмінно виглядає гірше, і в подальшому теж змінюється лише на гірше. Той, хто, демонструючи власну вишуканість, виставляє напоказ тонкість свого відчуття таємничої чарівності речей, навіть коли ці речі до неприємного позбавлені чарівності, – не здатний помітити їхню реальну зовнішню красу. А оскільки ця людина сама в цю мить навряд чи щось відчуває, вона обов'язково стає нещирою. І навряд чи така людина закінчить гарно» [*Кіда Кікан, Акіяма Кен. Мурасакі-шікібу ніккі (Щоденник Мурасакі-шікібу) / Ніхон котен бунгаку тайкей (Серія японської класичної літератури). – Т. 19. – Токіо, 1967].*

Позбавлена посади, Сей-шьонагон утретє виходить заміж, тепер уже за набагато старшого від неї чоловіка, аристократа на ім'я Фуджівара Мунейо, і разом з ним їде до провінції Сетцу, куди той був призначений губернатором. Однак і цей шлюб тривав недовго, оскільки чоловік Сей-шьонагон незабаром після одруження помер. Повернувшись із провінції до столиці, письменниця бере чернечий постриг, проте поселяється не в буддійському монастирі, а в оселі свого батька. Відомо, що останні роки життя вона провела в самоті і бідності. Датою смерті письменниці традиційно вважається 1017 р., проте, за іншими даними, вона померла пізніше – десь між 1017-м і 1024 р.

Не є перебільшенням поширена серед японських і зарубіжних літературознавців думка про те, що саме японські жінки сприяли появі в Японії за доби Хейан (794 – 1185 рр.) прози, яку називають популярною художньою літературою, – і як автори кращих зразків цієї літератури, і як її активні розповсюджувачі. Сталося це практично відразу після запровадження до широкого обігу серед японців власне японської національної писемності – складового алфавіту, створеного на основі китайської ієрогліфіки, так званої *кани* (*хірагана та катакани*). Винахід цього алфавіту, оволодіти яким було значно легше, ніж китайською ієрогліфікою, легенда приписує Кукаю (Кобо Дайші, 774–835) – релігійному діячеві і засновнику власної школи буддизму Шінгон-шю, відомому вченому, філософу, поету, а також неперевершеному майстру каліграфії. І вже в IX ст. в Японії спостерігається сплеск грамотності, особливо помітний серед жінок. Лише за перші 100 років використання *кани* в країні було написано і розмножено в численних рукописних примірниках кілька сот моногатарі та *ніккі* (щоденників), тисячі віршів тощо. Таким чином значною мірою завдяки талановитим жінкам-письменницям в Японії відбулося народження японської популярної літератури, і розповсюджувалась вона на теренах країни також саме завдяки активній участі в цьому процесі жінок, які переписували кращі зразки цієї літератури як для себе, так і для багатьох своїх подруг, що мешкали у столиці, а одружившись, змушені були услід за своїми чоловіками їхати до провінції за місцем служби їхнього чоловіка-чиновника. Далеко від столиці читання і переписування літературних творів часто ставали єдиною втіхою досить освічених представниць жіночої статі аристократичних кіл тогочасної Японії.

До речі, більшість японських жінок тієї історичної доби, у тому числі й майбутні відомі письменниці, училися грамоти *на око*. Тривалий час ієрогліфічне письмо взагалі для них було під забороною. А ті, хто його знав, ретельно приховували своє вміння читати і писати ієрогліфи. Навіть самі ієрогліфи тоді так і називали «*отоко-моджі*» (досл.: «чоловічі літери»), а

новостворений складовий алфавіт *кана*, навпаки, на певний період фактично став виключно «жіночою абеткою». Ось що, наприклад, писала про власне навчання грамоти Мурасакі-шікібу у своєму щоденнику «Мурасакі-шікібу ніккі»: «Коли мій брат, діловод церемоніального відомства, ще був хлопчиком і навчався читанню, я пристосувалася слухати його. Місця, на яких він спотикався чи забував, я пам'ятала напрочуд добре, і батько, який віддавав книгам усю свою душу, постійно досадував: “Як прикро! Була б ти хлопчиком!”» [Мурасакі Сикибу. Дневник / пер. с яп. А. Н. Мещерякова. – СПб., 2000. – С. 126].

Однак, попри всі офіційні і неофіційні заборони та обмеження, зумовлені національними традиціями і звичаями, японські жінки завжди залишалися активними учасниками суспільного життя. І особливо це стосується сфери духовної культури, передусім – літератури. До речі, ця унікальна активність японських жінок простежується навіть у японських народних казках, якщо порівнювати їх із казками інших народів світу. Так, на відміну від переважно чоловічої героїки більшості європейських казок, жінки в японських казках завжди активні, ініціативні і досить часто значно розумніші за чоловіків. Відомий японський літературознавець-фольклорист Х. Каваї з цього приводу зауважував: «У європейських казках герой зазвичай приборкує потвору і рятує захоплену нею дівчину – це головний їх зміст. У японських казках такого не трапляється. У Європі утвердження власної особистості чоловіка відбувається поза зв'язком із іншими особистостями (йдеться про жінок, у яких навіть не запитують, чи хочуть вони одружитися з переможцем, чи ні. – І. Б.)... Проте у японців із самого початку наявний потяг до “жіночої свідомості”» [докл. про це див.: 25 кращих японських казок / уклад., пер. з яп. мови, передм. і прим. О. Бондаря, С. Уемури. – Одеса, 2003. – С. 6].

II

Окремі розділи «Записок в узголів'ї» Сей-шьонагон сприймаються нами як поезія в прозі. Японські й зарубіжні фахівці в галузі японської класичної літератури майже одностайні в оцінці того факту, що національна поезія мала надзвичайно великий вплив на формування всіх провідних прозових жанрів давньої японської літератури, насамперед, таких, як *ута-моногатарі* (пісенна повість), *ніккі* (ліричний щоденник), дзуйхіцу (ліричне есе, сповідь), а також власне моногатарі, під яким традиційно розуміється будь-який сюжетний прозовий твір (казка, легенда, оповідання, новела, повість, роман), написаний японською мовою в період з IX по XV ст.

Взагалі не буде перебільшенням сказати, що японська художня проза своїм народженням має завдячувати саме поезії і передусім – поезії жанру *танка*. І. О. Бороніна, яка на матеріалі роману Мурасакі-шікібу «Генджі-моногатарі» («Повість про принца Генджі», 1008 р.) досліджувала проблеми генези, жанрових особливостей, творчого методу, типології та спадкоємності традицій класичного японського роману, а також його історичні витоки – зв'язок з фольклором, міфологією, поезією тощо, з цього приводу пише: «*Танка* як лірична мініатюра за своєю природою контекстуальна. Вона завжди складається з певного приводу, зумовленого конкретними обставинами. Її емоційний зміст органічно пов'язаний з контекстом і лише через нього повністю розкривається. Починає розвиватися практика прозових вступів та епілогів “*котобагакі*” (## – “словесні пояснення”). Ці прозові пояснення, що висвітлюють обставини, за яких був створений вірш, трапляються уже в “*Ман-йо-шю*” (“Збірка міріадів листків”, сер. VIII ст.), а в “*Кокін-вака-шю*” (Збірка давніх і нових японських пісень, 905 р.) та інших антологіях доби Хейан стають, по суті, нормою (в “*Кокін-вака-шю*” вони зветься “*хашігакі*” (##) – “попередні пояснення”). Пояснюючи зміст танка й доповнюючи його, вони демонстрували можливість “обростання” (обрамлення. – І. Б.) ліричного вірша оповіддю, тобто можливість створення на його основі цілого епізоду й навіть оповідання» [Бороніна І. А. Классический японский роман («Гэндзи моногатари» Мурасаки Сикибу). – М., 1981. – С. 96].

Дехто з фахівців пояснює цей безсумнівний вплив поезії на формування прозових жанрів давньої японської літератури тим, що протягом тривалого часу поезія традиційно визнавалася в Японії провідним жанром літератури. Важливим доказом цього, на думку О. М. Мещерякова, є той факт, що про прозу – на відміну від поезії – «за часів японського середньовіччя не писали трактатів, тоді як віршознавчих робіт існує величезна кількість» [Диалоги японских поэтов о временах года и любви. Поэтический турнир, проведенный в годы Кампё (889–898) во дворце императрицы / сост., пер. с яп. А. Н. Мещерякова. – М., 2003. – С. 8]. Говорячи про вплив поезії на японську художню прозу, дослідник цілком слушно зазначає, що значущість поезії «не вичерпується тим, що проза була змушена йти слідом за поезією. Вплив поезії виявився значно суттєвішим. Літератори, які часто поєднували заняття поезією і прозою, почали створювати прозу так само, як вони створювали вірші, тобто задум і його кінцева фіксація не були розмежовані в часі чернетками. Проблеми першого й останнього варіантів не існувало – вони співпадали. Так з'явився дуже «японський» прозовий жанр – дзуйхіцу (досл.: «услід за пензлем»). Батьківщиною цього жанру був Китай, однак у Японії він отримав надзвичайно широке розповсюдження, оскільки для нього було підготовлене відповідне підґрунтя. Суттю праці письменника, який пише свій твір у цьому жанрі, вважається спонтанне слідування власній свідомості (підсвідомості) – «потік свідомості», відкритий Європою лише в ХХ столітті. Розповсюджений на всі прозові жанри, такий спосіб роботи над рукописом породив особливості, які легко розпізнаються в будь-якому перекладі: поетичність і рихлість сюжетної конструкції, що компенсується фізичною стислістю вірша» [там само, с. 9].

Класичними прикладами творів жанру *дзуйхіцу* в японській літературі доби середньовіччя, окрім «Записок в узголів'ї» («*Макура-но соші*», кін. Х – поч. ХІ ст.) Сей-шьонагон (966 – 1017), вважаються також «Нотатки з келії» («*Ходзьокі*», 1212 р.) Камо-но Чьомея (1153–1216) і «Нотатки знічев'я» («*Цуредзуре-гуса*», перша пол. ХІV ст.) Кенко-хоші (1283–1350). Показово, що характерною ознакою всіх цих творів є те, що, на відміну від інших літературних прозових творів цього періоду жанрів *моногатарі*, *ніккі* та ін., вони були значно бідніші на поезію, тобто кількість поетичних вкраплень у їхньому складі була невеликою. Так, якщо в романі Мурасакі-шікібу «Генджі-моногатарі» нараховується майже 800 віршів-*танка*, то також у досить великих за обсягом «Записках в узголів'ї» та «Нотатках знічев'я», навіть з урахуванням не лише повноцінних віршів, але й поетичних цитат, що складаються тільки з окремих (зазвичай початкових) рядків, ремінісценцій, алюзій тощо, нараховується відповідно лише 68 і 17 віршів-*танка*. Пояснення цього, з одного боку, ми вбачаємо в тому, що деякі ліричні есе (чи принаймні їхні частини), зокрема й «Записки в узголів'ї» Сей-шьонагон, самі по собі вже є поетичними творами – тобто своєрідними «віршами в прозі», а тому вони не потребували додаткової ліризації «справжніми» віршами. З іншого боку, «потік свідомості», який фіксувався пензлем на папері, не залишав авторові часу на цілеспрямовану стилізацію тексту, його ліризацію за допомогою створення власних віршів чи шляхом залучення відповідних поетичних цитат.

За традицією, започаткованою свого часу Є. М. Колпакчі, *дани*⁹ у складі «Записок в узголів'ї», кількість яких коливається в межах від 300 до 325 (залежно від рукописного списку), поділяються дослідниками на три види:

а) описові дані, в яких описується природа і природні явища, придворне життя, свята тощо;

⁹ *Дан* (досл. з яп.) – «сходінка», «щабель» (драбини); «абзац», «розділ»; «розряд», «гатунок». За визначенням Т. П. Григор'євої: «*Дан* – це буквально “сходінка”, горизонтальний рядок алфавіту. Важко знайти адекватний переклад цього слова. Це і не “розділ”, оскільки між *даними* немає послідовного зв'язку, і не “параграф”, оскільки параграф за великим рахунком підпорядковується загальній програмі. Це та літературна одиниця, яка тільки й могла виникнути на ґрунті японської традиції. Інтровертність, зосередженість на внутрішньому призвела до своєрідного “дискретного” стилю, коли окремі фрагменти (*дани*) мають цілісну природу, але живуть окремим життям» [Григор'єва Т. П. Красотой Японии рожденный. – М., 1993. – С. 156].

б) *оповідні дани*, які фактично є окремими завершеними новелами зі своїм персоніфікованим оповідачем, героями, оригінальним сюжетом тощо;

в) перелікові дани, в яких перераховані різноманітні предмети, явища, події і т. ін., які викликають ті чи інші почуття, емоції і які зазвичай мають відповідні назви: «Те, чому можна позаздрити», «Те, що вселяє побоювання», «Те, що сповнене чарівності», «Те, що викликає огиду» та ін. [Колтакчи Е. М. Сэй-сёнагон. Из «Записок у изголовья (XI век): пер. с яп. и вступит. ст. // Восток: Сб. первый. Литература Китая и Японии. – Academia, 1935].

III

Незважаючи на те, що у своїх «Записках в узголів'ї» Сей-шьонагон описує переважно придворне життя, свідком і активною учасницею якого вона була, головною темою і неодмінним фоном усіх подій, що описуються в її творі, є природа. Досить часто саме природа виступає головним героєм того чи іншого *дану*. Надзвичайно ліричним описом картин природи чотирьох пір року відкривається також цей твір:

«Навесні – світанок.

Все чіткіше видніються гори, по них тоненькою стрічкою стелиться пурпурне марево.

Влітку – ніч.

Вона прекрасна і в місячному сяйві, і в сяйві незліченних світлячків, і навіть коли йде дощ.

Восени – сутінки.

Сонце вже ховається за гори, круки теж поспішають до своїх домівок, по три, по чотири, по два, – пролітають вони, і стає якось сумно... Але ще сумніше стає на душі, коли летять дикі гуси, що здалеку здаються такими маленькими. І ось сонце вже сідає за горизонт. Залишається лише спів вітру та голоси цикад.

Взимку – ранок.

Неможливо передати словами картину, коли йде сніг. Чарівно, коли все довкіл біле від інею. Морозним ранком заносять вугілля, гаряче-гаряче, і це так прекрасно. Але вже ближче до обіду вугілля починає потроху гаснути, залишається лише білий попіл. Трохи сумно...».

Про цю дуже поетичну початкову главу «*Записок в узголів'ї*» Сей-шьонагон одна з кращих перекладачів японської художньої літератури російською мовою В. Маркова у передмові до власного перекладу цього твору пише: «Найперший дан “Записок в узголів'ї” мав величезний вплив на літературу та естетику Японії. Швидко змінюючи одна одну, виникають картини чотирьох пір року. Поетичні образи надзвичайно глибокі. Вони розкривають перед нами філософію краси, характерну для доби Хейан» [Сэй-Сёнагон. Записки у изголовья / пер. со старояп. В. Марковой, предисл. и коммент. В. Марковой. – М., 1975. – С. 17].

Дуже короткий наступний дан «Записок в узголів'ї» також присвячений порам року:

«Будь-яка пора року прекрасна: січень і березень, квітень і травень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад і грудень».

Взагалі, ставлення мешканців Сходу, зокрема японців, до природи кардинально відрізняється від того, як ставляться до неї представники Заходу, де все більше поширюється й набуває сили громадський рух, учасники якого, враховуючи катастрофічний стан навколишнього природного середовища, у якому мешкає сучасна людина, мають на меті вже навіть не зближення людини з природою, а її порятунок від людини. І причина цього криється зовсім не у вихованості одних і невихованості інших, а в абсолютно різних системах світогляду та менталітету, властивих для мешканців Заходу і Сходу. Т. П. Григор'єва з цього приводу слушно зауважувала: «На Сході стосунки між людиною і природою не склалися так драматично, як на Заході. Мабуть, одна з причин – в орієнтації на природу як загальний закон не в сенсі наближення до природи, природному способі життя, а в усвідомленні своєї причетності до при-

роди... Не природа повинна пристосовуватися до людини, а людське життя і природа мусять зважати на загальні закони світобудови. (Думка ж про те, що людина здатна підкорити собі природу, з точки зору східних мудреців, є свідченням “невідання” – *авідьї*...) Японці ніколи не проголошували природу своїм богом, але найвищим творчим актом будь-який художник вважав мить злиття з природою. Для японців природа – це краса і гармонія, шлях досягнення вищої істини. Японці не розмірковували про природу, не звеличували її, поети просто не знали іншої мови, ніж мова природи, і висловлювали свої почуття образами природи. Японці не розділяли світ природи і світ людських почуттів... Для них відокремлення від природи рівнозначно кінцю, тому що єдність із природою складає основу їхнього психотипу. Разом із руйнацією зв'язку “природа – людина” руйнується світоустрій» [Григор'єва Т. П. Японская литература XX века. Размышления о традиции и современности. – М., 1983. – С. 158–165].

Концептуальне твердження Т. П. Григор'євої перегукується з думкою іншої дослідниці японської культури Д. В. Главевої, яка у своїй книзі «Традиційна японська культура: специфіка світосприйняття» пише: «Людина, що належить до традиційної японської культури, прагне до гармонізації стосунків з природою і простором, а не їх підкорення. Природа – це та основа, на якій японці зіткали полотно власної культури. У зміні пір року, а також у різноманітних явищах природи вони вбачають своєрідне віддзеркалення людського життя й органічно залучають їх до своїх повсякденних звичаїв, духовних та естетичних понять» [Главева Д. Г. Традиционная японская культура: специфика мировосприятия. – М., 2003. – С. 9].

Цю думку про органічний та нерозривний зв'язок японців з природою поділяють також японські фахівці. Так, відомий японський культуролог і етнограф Наканіші Сусуму у своїй лекції «Особливості японської культури», прочитаній свого часу студентам новоствореного відділення сходознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, наголошував: «Слово “*моно*” – “річ” водночас означало й “дух”. Усе суще доквіл людини – рослини, тварини, гори, ріки, хмари, вітер – сприймалося водночас і як духи (синтоїстські божества. – І. Б.). Виходячи з цього, особливе благоговіння мали викликати пори року, які змінювали одна одну, їх колообіг. Кожна пора року пробуджувала в них особливі почуття, і цим зумовлено те, що саме пори року стали однією з найулюбленіших тем японської поезії».

Цікаво, що одним із перших європейців, хто звернув увагу на цю особливість японського національного менталітету – специфічне ставлення японців до навколишньої природи, що, безумовно, не могло не знайти свого віддзеркалення в японському образотворчому мистецтві, – був голландський художник Вінсент ван Гог (1853–1890), який з цього приводу зазначав: «Досліджуючи мистецтво японців, ми постійно відчуваємо в їхніх речах розумного філософа, мудреця, який витрачає свій час – на що? На вимірювання відстані від Землі до Місяця? На аналіз політики Бісмарка? Ні, просто на споглядання травинки» [цит. за кн.: Федоренко Н. Т. Кавабата Ясунари. Краски времени: очерки. – М., 1982. – С. 21].

Саме «Записки в узголів'ї» Сей-шьонагон, можливо, як жодний інший літературний твір, що з'явився на теренах Японії протягом ІХ–ХХ ст., чудово ілюструють це влучне спостереження відомого художника. Адже що саме японській письменниці «дороге як пам'ять»?

«...Маленькі клаптики шовку, які випадково знайшла між сторінками книги. Засохлі мальви. Віяло, яким користувалася минулого року» [див.: дан № 30].

А що вона вважає «витончено прекрасним»?

«...Сироп із солодкої лози з дрібно нарізаним льодом у новій металевій чашці. Сливовий квіт під снігом. Коли малеча їсть полуницю. Чотки з кришталю» [див.: дан № 49].

Саме «Записки в узголів'ї» найяскравіше втілили головний естетичний принцип, на якому базувалася практично вся японська культура та література доби Хейан – «моно-но аваре» (яп.: ##### – «чарівний смуток речей» або «сумна чарівність речей»). Щоб переконатися в цьому, достатньо навести назви окремих розділів (данів) цього твору, який став своєрідним естетичним кодексом доби Хейан. До окрім уже названих нами «перелікових» *данів*: «Те,

чому можна позаздрити», «Те, що вселяє побоювання», «Те, що сповнене чарівності», «Те, що викликає огиду» можна додати також такі дані, як, наприклад:

- «Те, що наводить сум'яття»;
- «Те, що дратує»;
- «Те, що зачіпає серце»;
- «Те, що навіває сум»;
- «Те, що любо серцю»;
- «Те, що породжує тривогу»;
- «Те, що не можна порівнювати»;
- «Те, що рідко зустрічається»;
- «Те, що не має логіки»;
- «Те, що гріє душу»;
- «Те, що навіває смуток»;
- «Те, що розкішно»;
- «Те, що зачаровує своєю витонченістю»;
- «Те, що немає сили стерпіти»;
- «Те, що вже набридло»;
- «Те, про що жалкуєш»;
- «Те, що здається безкінечним»;
- «Те, що чується по-особливому»;
- «Те, що виглядає гірше на картині, ніж у житті»;
- «Те, що виглядає на картині краще, ніж у житті»;
- «Те, що проникає до самого серця»;
- «Те, що виглядає огидно»;
- «Те, на що жаль дивитися»;
- «Те, від чого стає жарко»;
- «Те, від чого стає соромно»;
- «Те, що не має жодної вартості»;
- «Те, від чого ніяковієш»;
- «Те, що навіює нудьгу»;
- «Те, що розвіює нудьгу»;
- «Те, що нікуди не годиться»;
- «Те, що виглядає брудним»;
- «Те, що здається вульгарним»;
- «Те, від чого стискається серце»;
- «Те, що розчулює»;
- «Те, у чому проявляється невихованість»;
- «Те, що жахає»;
- «Те, що набуває цінності тільки в особливі дні»;
- «Те, про що хочеш дізнатися скоріше»;
- «Те, що викликає тривожне нетерпіння»;
- «Те, що нагадує минуле, але зараз втратило будь-яку цінність»;
- «Те, що вселяє побоювання»;
- «Те, що так далеко, хоча й здається так близько»;
- «Те, що близько, хоча й здається таким далеким»;
- «Те, що сповнене чарівності»;
- «Те, що має бути великим»;
- «Те, що має бути коротким»;
- «Те, що личить дому»;

«Те, що породжує неспокій»;
«Те, що виглядає грубо»;
«Те, що пролітає повз»;
«Те, що людина не помічає»;
«Те, що лякає»;
«Те, що вселяє упевненість»;
«Те, що радує»;
«Те, що гідне поваги»;
«Те, що не радує»;
«Те, що неприємно вимовляти»;
«Те, що неприємно бачити».

Перед нами постає яскрава картина «світу речей» тієї історичної доби, коли письменниця писала свій твір, речей, які постійно оточували мешканців японської столиці, якими вони щодня користувалися чи просто спостерігали. Саме вони породжували в їхніх серцях «чарівний смуток», адже принцип *моно-но аваре* ґрунтувався на підставі наявності у будь-яких речах, предметах, явищах природи тощо – тобто в усьому суцюзому – особливої привабливої і неповторної чарівності, яку не так легко розгледіти, оскільки зазвичай вона була завуальованою чи прихованою. Цей естетичний принцип японської естетики ІХ–ХІІ ст. тісно пов'язаний із синтоїстською вірою в те, що кожна річ має власне божество – камі і власну душу – *монотамма* (або *моногокоро*), і, відповідно, свої особливі, неповторні якості. А «смутку» цій «чарівності» додавало буддйське розуміння недовговічності, швидкоплинності людського життя, мінливості людської долі в цьому одвічному і невмирущому світі, про які укладач поетичної антології «Кокін-вака-шю» («Збірка давніх і нових японських пісень», 805 р.) Кі-но Цураюкі у своїй відомій передмові до цієї антології писав:

* * *

Вишневий квіт
Бентежить нам серця...
Мабуть, тому, що він також не знає
Ні долі власної,
Ні власного кінця.

Тобто принцип *моно-но аваре* не просто пов'язувався з речами як такими, а з їхнім емоційним сприйняттям, а ще точніше – з естетичною насолодою чи відразою від їхнього сприйняття, споглядання тощо.¹⁰ Цей принцип прийшов на зміну панівному за історичної доби Нара (710–794) естетичному принципу макото (*яп.*: ### – «щирість», «правдивість») або «магокоро» (*яп.*: ## – «щиросердя», «щиросердість», «прямодушність»), і поступово культ краси, культ елегантної вишуканості охопив практично всі сфери життя тогочасного хейанського суспільства, що у свою чергу призвело до небаченого розквіту літератури. Естетикою *моно-но аваре* насичені тогочасні пісенні повісті (*ута-моноготарі*), численні прозові твори жанру *цукурі-моноготарі*, поетичні антології, твори в жанрі *дзуйхіцу*, щоденники (*ніккі*) придворних дам і відомих аристократів тощо. До речі, у зміні головних естетичних засад, на яких базувалася тогочасна культура, досить чітко простежується поступове ослаблення впливу на японську художню літературу синтоїзму і, навпаки, посилення впливу буддизму. Адже навіть у форму-

¹⁰ Сучасні літературознавці виділяють декілька складових *моно-но аваре*: *каидобі* (###) – краса душевних поривань, *юбі* (##) – краса вишуканості, *тьовабі* (###) – краса гармонії, *хіайбі* (###) – краса смутку.

люванні принципу «*моно-но аваре*» увага акцентується спочатку на «*моно*» – «речах», а вже потім на «*аваре*» – «чарівному смутку», що породжує споглядання цих речей. Тобто в самій назві «*моно-но аваре*» закладена ідея переходу від матеріального світу до світу духовного, від магії речей до магії почуттів – від матеріалістичності синтоїзму до духовності буддизму, який пізніше, починаючи з кінця епохи Хейан, обумовив появу й панування в японському мистецтві та літературі нового естетичного принципу «юген» (яп.: ## – «таємничість», «таємнича краса», «незбагненна привабливість»), втіленого насамперед у поезії та поезиці всесвітньо відомої антології «*Шинкокін-вака-шю*» («Нова збірка давніх і нових японських пісень», 1205 р.) з її вже суто буддійською естетикою.

Один із сучасників відомого японського художника Кацушіки Хокусає (1760–1849),¹¹ коментуючи 15-томне зібрання його малюнків під назвою «*Манга*», писав: «Різноманітні емоції людини – радість і злість, печаль і задоволення – легко можна виявити як у виразі обличчя людини, так і в її вчинках. Те ж саме відбувається з горами, ріками, травами, деревами, вони також мають свої особливі якості, характери. Птахи, звірі, комахи, риби – усе живе має свій власний дух» [цит. за кн.: Коломиец А. С. Манга. Сборник рисунков Хокусає. – М., 1967. – С. 128].

У цій цитаті (насамперед, у її другій частині) чітко визначено ставлення японців до навколишнього світу – світу живої і неживої природи. Саме тому, якщо йдеться про суто японський погляд на світ, словосполучення «нежива природа» слід завжди брати в лапки, оскільки для синтоїстсько-буддійського світосприйняття японців (принаймні тієї історичної доби, коли писалися «Записки в узголів'ї») «неживої» природи як такої не існувало взагалі.¹² Як не існувало навіть чіткого поділу довколишнього світу на «світ речей» і «світ істот», що відбилося навіть у їхній мові. Адже японською мовою і слово «річ» (яп.: # – «річ», «предмет»; «щось», «що-небудь»), і слово «людина» (яп.: # – «людина», «істота», «особа»; «хтось», «хто-небудь») звучать однаково – «*моно*», тоді як в європейських мовах, у тому числі й українській, подібна омонімія неможлива.

Відомий китайський філософ танської доби (618–907) Лінь-цзи (? – 867), представник китайської буддійської школи *чань* (яп.: дзен), в одному зі своїх філософсько-релігійних трактатів писав: «О, ті, хто шукає істину!.. Не дозволяйте речам заволодіти вами, піднімайтеся вище них, проходите повз них і будьте вільними! (виділено нами. – І. Б.)» [Watts A. W. The Spirit of Zen. – N. Y., 1960. – P. 49]. Інший китайський філософ, один із засновників Сунської школи неоконфуціанства Чжан-цзи (Чжан Цзай, 1020–1077), праці якого теж були добре відомі японцям, проголошував: «Небо – мій батько. Земля – моя мати... Те, що заповнює Небо і Землю, – моє ество. Те, що панує на Небі і на Землі, – моя природа. Люди – мої брати. Речі – мої *товариші* (виділено нами. – І. Б.)» [цит. за кн.: Конрад Н. И. Философия китайского Возрождения (О Сунской школе) // Запад и Восток: ст. – М., 1966. – С. 216].

Саме ці дві точки зору формували ставлення японців до оточуючих їх речей протягом багатьох століть, що, безумовно, не могло не відбитися в японській класичній літературі, де «світ речей» виступає не лише як своєрідний «сценічний антураж» героїв, а в окремі історичні

¹¹ Кацушіка Хокусає (1760–1849) – один із видатних художників доби Едо, автор відомих тематичних серій гравюр «8 знаменитих видів Едо», «36 видів гори Фуджі», «53 станції Токайд», «Хяку-нін іш-шю» («По одному віршу ста поетів», «Подорожі до водоспадів різних провінцій», «Поети Японії та Китаю». Серію подорожніх малюнків «*Манга*» (досл.: «Жанрові картинки») Хокусає почав створювати ще в 1814 р. і працював над нею до самої смерті. Три останні альбоми цієї «енциклопедії дорожніх малюнків», що стали своєрідним підручником для наступних поколінь японських художників, побачили світ уже після смерті відомого майстра. Хокусає залишив по собі понад 30 000 гравюр, малюнків і картин, а також близько 500 ілюстрованих книг. За своє довге життя він мав майже 50 різних псевдонімів, оскільки, змінюючи стиль та манеру малювання, зазвичай, обирав собі нове ім'я.

¹² Уже згадуваний проф. Наканіші Сусуму у своїй лекції з цього приводу зауважував: «В основі японської релігії *сінто* лежить поклоніння природі, тож вважалося, що немає божества, яке існувало б само собою. За синтоїстськими уявленнями, божества існують в усьому, що є в природі, і тому вшанується кожна річ. Для японців кожен предмет був тим, чим він є насправді, і саме в цьому полягала його цінність».

періоди несе також значне художньо-образне навантаження. Зрештою, у цій тривалій боротьбі двох підходів японців до довкілля – від повного ігнорування до ставлення як до «вірних товаришів» – остаточної перемоги не здобув жодний. Саме тому іноземцям, які свідомо чи підсвідомо порівнюють усе, що бачать в Японії, зі своїми звичаями, національними традиціями тощо, дуже важко об'єктивно оцінити справжнє ставлення японців до навколишнього світу речей, а тим паче розгледіти приховане дуалістичне ставлення японця до будь-якої речі незалежно від її істинної вартості (як у прямому, так і в переносному значенні цього слова). Так, відвідавши Японію, талановитий і спостережливий письменник Борис Пильняк (1894–1938) під впливом тогочасної «антиміщанської» ідеології, яка поступово стала панівною на його радянській батьківщині, у своїй книзі «Коріння японського сонця» (1926) пише: «Я бачу, як японці звільнилися від речей, звільнилися від залежності перед річчю. Народ створив власну архітектуру, що визначається його побутом на землі, яка ще не охолола: грибоподібні оселі без жодного цвяха з бамбуковими стінами, коли японський будиночок зводиться за два дні, і в цьому японському будиночку немає жодної зайвої речі, взагалі немає речей у європейському розумінні речі: ні стільця, ні шафи, ні ліжка – лише хібачі,¹³ будда, пара *какемоно*:¹⁴ увесь свій скарб японець може понести на плечах».

З іншого боку, укладачі дуже цікавої збірки наукових статей російських японістів під загальною назвою «Вещь в японской культуре» Н. Г. Анаріна і О. М. Дьяконова у своїй передмові до неї пишуть: «В Японії існує особливий внутрішній взаємозв'язок між людиною та річчю. Японцям властиві тихо-чутливе сприйняття і витончена вразливість, які породжують необхідність придивлятися до речей, проникати в них. Увесь життєвий устрій японців оповитий цією чарівливою атмосферою підвищеної уваги людини до речі, навіть незначної, навіть тієї, що належить на перший погляд виключно до сфери побуту» [Вещь в японской культуре. – М., 2003. – С. 4].

Недарма відомий японський письменник Акутагава Рюноске (1892–1927) писав: «Щоб зробити життя щасливим, треба любити повсякденні дрібниці. Відблиск хмар, шелестіння бамбука, цвірінкання горобців, обличчя перехожих – у будь-яких повсякденних дрібничках слід знаходити насолоду».

Як справедливо зазначають фахівці, японці не були б японцями, «якби не відчували за цими травами, деревами, птахами щось приховане, невидиме для простого ока, те, що вабить до них – цих дерев, трав, рівнин як до живих істот... Кожна річ гарна по-своєму, кожна має власну неповторну чарівність, будь-яка пора року і будь-яка мить схожі й несхожі між собою. Лише незавершене чи начебто незавершене таїть у собі прекрасне: одне приходить, інше відходить, одні квіти розквітають, інші опадають, – сам процес зміни одного на інше прекрасний «красою мінливості» (яп.: «мудзьо-но бі»). Це означає, що все навколо живе, пульсує, як той вдих-видих, – не встигне одне зникнути, як інше вже з'являється йому на зміну. Оскільки саме життя безкінечне, і не треба йому заважати, затримувати мить» [Григорьева Т. П. Вслед за кистью // Японские дзуйхицу. – СПб., 1998. – С. 19–20].

Не слід вважати, що подібне ставлення до навколишнього світу речей є особливістю тільки японського світосприйняття, яке знайшло своє яскраве віддзеркалення лише в японській літературі. Про важливу роль предметного світу в художньому тексті писали дослідники багатьох літератур різних народів. Процитуємо: «Навіть конкретно названа деталь (сам предмет, його певна якість, стан, дія) створює чуттєвий мікрообраз (зоровий, слуховий, навіть нюховий), що формує уявлення, яке сприймається читачем; саме з такого чуттєвого мікрообразу і починається художній твір. Естетизація висловлення тісно пов'язана з асоціативним творенням, що виростає з мовної тканини, а неповторна канва художнього тексту створює непо-

¹³ *Хібачі* – жаровня для обігрівання приміщення.

¹⁴ *Какемоно* – декоративні настінні сувої з малюнками або ідеограмами.

вторний вигаданий світ» [Смуцинська І. В. Художній текст як об'єкт лінгвістичного аналізу // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. – К., 2006. – № 1. – С. 96].

Висловлюючи цю точку зору, вітчизняна дослідниця аж ніяк не мала на увазі японську літературу, проте складається таке враження, що сказано це передусім саме про неї. Це узагальнення І. В. Смуцинської щодо механізму породження асоціацій, пов'язаних з тим чи іншим предметом, які сприяють створенню відповідних чуттєвих мікрообразів, стосується майже всіх жанрів японської класичної літератури – як прозових, так і поетичних. Зокрема, типовими прикладами уподібнення предметів чи явищ природи людським якостям можуть бути численні вірші-хайку Йоси Бусона (1716–1783):

* * *

Весняний дощ!
Балакаючи, йдуть
Солом'яна накидка й парасолька.

* * *

На світ людський
Сідницю опустив
Гарбуз довгастий.

* * *

Квітучі стебла
Чемно нахилила гліцинія,
Вітаючи весну.

* * *

Весна відходить!
Запізніла вишня
Розгублено їй дивиться услід.

Перший японський письменник, який отримав Нобелівську премію в галузі літератури, Кавабата Ясунарі (1899–1972) свою нобелівську лекцію під назвою «Красою Японії народжений» почав із цитування відомого вірша неперевершеного майстра дзенської поезії Догена (1200–1253), який сам поет назвав «Споконвічним образом»:

* * *

Весною – квіти,
Влітку – спів зозулі,
Яскравий місяць в небі – восени,
А взимку – сніг,
Пречистий і холодний!

Коментуючи цей вірш, Т. П. Григор'єва, яка у своїх працях завжди приділяла велику увагу проблемі органічного зв'язку японської культури і літератури з природою, підкреслювала: «*“Споконвічний образ”* Догена – це погляд японців на світ. Зміні пір року, ритму природи підкоряється все їхнє життя, починаючи з храмової архітектури, планування садів, закінчуючи структурою поезії і повісті, які пристосовуються до чотирьох пір року. Подібне ставлення до природи як до певного зразка для наслідування не могло не відбитися на ритмі людської психіки, а ритм людської психіки – на тому, що людина робить своїми руками. Японці прагнули пристосувати стиль життя і мистецтва до ритму природи з метою уникнення дисонансів. Прислухайтесь до звучання, мови їхньої прози та поезії – гойдаються, немов хвилі (туди-сюди) або дихання землі. Усе їхнє мистецтво, хоч чайні церемонії, хоч живопис чи композиції з квітів, мають на меті зняти напругу, усунути перепони між світом і людиною, дозволити відчутти всезагальне дихання всесвіту» [Григор'єва Т. П. Японская литература XX века. Размышления о традиции и современности. – М., 1983. – С. 170–171].

Японська література завжди була й залишається ширококонтекстною і глибокоспадкочною, у якій і літературні твори, і письменники, і читачі завжди залучаються до тісної внутрішньої взаємодії. Саме тому вірш Догена, наведений у лекції Кавабати Ясунарі, органічно перегукується з першим даном «Записок в узголів'ї» Сей-шьонагон, яких освічений Доген, безумовно, не міг не знати. У свою чергу з цими двома творами Догена і Сей-шьонагон перегукується геніальний вірш-заповіт японського мандрівного поета, дзен-буддійського ченця Рьокана (1758–1831):

* * *

Що я залишу в спадок?
Навесні —
Вишневий квіт,
Улітку – спів зозулі
І золото кленове восени.

Сей-шьонагон також залишила нам у спадок геніальний твір – про весняні світанки і літні ночі, осінні сутінки і засніжені зимові ранки, про захоплення і пристрасті, досаду і прикрощі, радощі і печалі – про все, що чарувало її поетичну душу і водночас породжувало в ній незрозумілий, таємничий смуток. Вона залишила по собі прекрасну щирю книгу, що вже понад тисячу років викликає захоплення багатьох поколінь вдячних читачів у всьому світі, до числа яких відтепер долучились і українці.

Іван Бондаренко

1. Навесні – світанок...

Навесні – світанок.

Все чіткіше видніються гори, по них тоненькою стрічкою стелиться пурпурне марево.

Влітку – ніч.

Вона прекрасна і в місячному сяйві, і в сяйві незліченних світлячків, і навіть коли йде дощ.

Восени – сутінки.

Сонце вже ховається за гори, круки теж поспішають до своїх домівок, по три, по чотири, по два, – пролітають вони, і стає якось сумно... Але ще сумніше стає на душі, коли летять дикі гуси, що здалеку здаються такими маленькими. І ось сонце вже сідає за горизонт. Залишається лише спів вітру та голоси цикад.

Взимку – ранок.

Неможливо передати словами картину, коли йде сніг. Чарівно, коли все довкіл біле від інею. Морозним ранком заносять вугілля, гаряче-гаряче, і це так прекрасно. Але вже ближче до обіду вугілля починає потроху гаснути, залишається лише білий попіл. Трохи сумно...

2. Пори року

Будь-яка пора року прекрасна: січень і березень, квітень і травень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад і грудень.

3. Новий рік

Першого січня, на Новий рік, небо стає такого гарного синього кольору, а весняне марево прикрашає все навколо. Люди одягнені у святковий одяг, усмішка прикрашає їхні обличчя, вони прославляють свого імператора, бажають щастя одне одному, – все це дуже радує око.

На сьомий день нового року у проталинах збирають молоду траву.¹⁵ Вона така зелена-зелена, її видно навіть біля огорожі палацу. У цей день до палацу приїздять високоповажні дами в розкішнім убранні подивитися на змагання білих коней. Раптом один із екіпажів підкинуло, дами підстрибнули, ударились головою, їх прекрасні гребені в зачісках поламалися і повипадали, – оце весело! Одного разу біля воріт Лівой гвардії придворні позичили в охорони луки і стали лякати ними коней, відтягуючи тятиву. Я ж з екіпажа змогла побачити служниць, які ходили туди-сюди. «Ну й щастить же їм», – думала я, оскільки вони щодня можуть бути серед вищих осіб. До речі, на святі була страшна тіснява, – біля мене впритул проходила охорона, обличчя їхні були дуже погано набілені, були помітні плями, які нагадували землю, що проступає крізь сніг. До того ж, коні були дуже неспокійні, а тому я сховалася подалі і вже нічого не змогла побачити.

На восьмий день нового року люди поспішають висловити подяку правителю, а тому лише й чути шум екіпажів.

На п'ятнадцятий день подається страва мочігаю,¹⁶ і при дворі служниці, що клопочуться на кухні, дерев'яними качалками¹⁷ намагаються вдарити одна одну, при цьому остерігаються, щоб їх самих не вдарили. А якщо комусь діставалось – ото вже весело іншим було... Проте прикро тій, кому все ж таки діставалось.

Молодий зять, який лише з минулого року почав навідуватись у дім своєї дружини,¹⁸ приїжджає до палацу. Цей момент і намагаються не прогавити жінки. Одна з них прагне виділитися з усіх сил, інші ж, помітивши це, починають сміятися, а вона їм у відповідь: «Ану тихіше!». Одна лише молода дружина сидить тихо. «Ой, мені треба оцю річ», – вибігає та, що була найнетерплячішою, і легенько б'є хазяйку качалкою. Всі починають сміятися, і навіть молодий чоловік, але хазяйка лише трохи червоніє – і це також чудово. А може й таке бути, що жінки не лише одна одну б'ють качалкою, але ще й чоловіка можуть вдарити. Буває також, що хтось із них може навіть і заплакати, розсердитися, мовляв, що вони собі дозволяють. У ці дні немає дисципліни навіть у палаці.

Цікаві речі трапляються, коли очікують нових призначень. У ті дні, коли йде сніг, коли все навколо біле, приїздять до палацу чиновники четвертого та п'ятого рангу; серед них є молоді, повні сил та енергії, але є й чиновники у віці, з сивиною на чолі, саме вони й намагаються розхвалити себе перед придворними дамами, щоб ті потім замовили слово перед правителем. Проте вони і не знають, що ті молоденькі дами сміються з них, і з усіх сил благають: «Будь ласка, замовте за мене слово перед імператором, – якщо ці їхні старання виправдовуються, то ще нічого, але прикро, коли вони так і не досягають своєї мети.

Третього березня сонце так спокійно сяє на небі. Ось-ось уже почнуть квітнути персикові дерева. А верба така світла, не можна й висловити, яка вона прекрасна цієї пори. Бруньки на

¹⁵ «На сьомий день нового року» – число «сім» вважалося магічним числом. На сьомий день нового року у палаці влаштовували «Свято молодих трав» та ходу «Білих коней». Ці два ритуали прийшли з Китаю. Сім молодих трав варили разом із рисом і підносили імператору. Вважалося, що ця страва відганяє злих духів і сприяє довголіттю.

¹⁶ *Мочігаю* – клейка рисова каша, яку заправляли кульками з рисового тіста.

¹⁷ Качалка – довга палиця, покрита візерунками. Вважали, якщо у п'ятнадцятий день першого місяця року вдарити жінку такою качалкою, то вона народить хлопчика.

¹⁸ За доби Хейан (794 – 1185) серед аристократів Японії набув розповсюдження шлюб «цумадої», коли молодий зять або жив у родині своєї дружини, або навідувався до неї лише вночі.

ній повипиналися, ніби кокони шовкопряда. Проте ця краса зникне одразу ж, щойно на вербі з'явиться листя. Коли дерево відцвітає, якимось зовсім негарним воно стає. Прекрасна гілка сакури у великій вазі, поруч із нею сидить дуже поважна людина в одязі кольору вишні та спілкується з придворними дамами, це, мабуть, старший брат імператриці.¹⁹ Але нехай то був би і звичайний гість, все одно приємно спостерігати за такою картиною.

Та ще більше любе серцю свято Камо:²⁰ листя, яке тільки-но подекуди почало пробиватися, має дуже ніжний смарагдовий колір, а небо таке чисте-чисте, без жодної хмаринки, – ось що прекрасно. Потім, увечері, коли починають набігати хмари, ледь чутно спів зозулі, він такий спокійний, інколи складається таке враження, що тобі це причулося, та коли знову чуєш цей спів, – якось дуже добре стає на душі. Дуже гарно спостерігати, коли ближче до свята Камо служниці починають снувати туди-сюди з сувоями шовку. На цих тканинах візерунок – молоде листя та листя, що вже опало. Проте є і дуже незвичайні кольори: фарбування по подолу, дуже барвисте, смугасте. Молоді жінки вже почали з'являтися із зачісками, проте ще не одягнені у святковий одяг. Хтось із них верещить: «Ой, боже! Ой, лихо! Немає зав'язок для взуття!», – але всі з нетерпінням очікують, коли вже, нарешті, прийде свято. І ось, нарешті, настає цей день! Дівчата, які до недавнього ще бігали та стрибали, зараз уже, одягнені в розкішний одяг, ідуть поважною ходою. Любо подивитися на все це: матері, старші сестри, всі родички жіночої статі супроводжують дівчат.

¹⁹ Йдеться про імператрицю Садако, дружину імператора Ічідзьо (980 – 1011; роки правл.: 986 – 1011).

²⁰ *Свято Камо* – синтоїстський храм Камо влаштував храмове свято двічі на рік – у четвертий та одинадцятий місяці. Свято відзначалося дуже пишно, у присутності великої кількості глядачів. Із палацу вирушала урочиста хода на чолі з імператорським послом, яка прямувала столицею у напрямку храму, де відбувалося головне церемоніальне дійство.

4. Те, що відрізняється

Те, що відрізняється, так це слова буддійського ченця. Простолюдя обов'язково додає до цих слів допоміжні слова.

5. Свого улюбленого сина віддати...

Як же гірко віддавати свого улюбленого сина в ченці! Люди дивляться на тебе, як на бездушне поліно. Це тому, що чернець завжди погано харчується, мало спить. Молоді ченці дуже допитливі до всього, особливо до жіночої статі, намагаються на них не дивитись, але цікавість перемагає, і чернець кидає оком на гарненьку дівчину. І ось – його вже сварять. Проте найважче старшому ченцю – він скрізь подорожує, іде через гори. Часто його чекають страшні випробування на цьому шляху. Коли ж підуть чутки, що його молитви допомагають, важко буде позбутися тих, хто звертається до нього. Все більше стає охочих. Інколи йому дуже складно вигнати злих духів, які оволоділи тілом людини. Тому трапляється, що ченцеві хочеться поспати від втоми, але тут одразу й чує: «От ледар, лише те й робить, що спить». Уявіть, що тоді відчуває чернець. Проте все це було раніше. Зараз же ченцям живеться набагато легше.

6. У будинку дайджіна Нарімаси²¹

Оскільки імператриця збиралася до будинку дайджіна Нарімаси, то спеціально для цього перебудували Східні ворота, добудувавши ворота на чотирьох стовпах, і саме через них в'їжджала імператриця. Придворні дами вирішили в'їхати до палацу через Північні ворота, бо думали, що там не буде сторожі – було багато жінок, які навіть не розчесали волосся, вважаючи, що їх ніхто не побачить, окрім слуг. Проте трапилося так, що через занадто вузькі ворота нам необхідно було вийти та пройти пішки через увесь двір, як би нам це не подобалось. Усі в палаці повиходили, повитріщалися на нас. Це було жалюгідне видовисько...

Коли ми все ж таки потрапили всередину палацу, прийшли до імператриці та все їй розповіли, вона відповіла, посміхаючись:

– Вас навіть у палаці можуть побачити, а тому не варто вже так занадто розслаблятися.

– Так, але тут, у палаці, усі нас знають, а тому, навпаки, якщо ми будемо занадто чепуритися, вони подумают щось недобре. Хто ж міг уявити, що в такому палаці ворота будуть настільки вузькими, що екіпаж не зможе проїхати, – пояснила я. І саме тоді, коли я закінчила розмову, з'явився правитель Нарімаси.

– Як вам не соромно? Чому ви побудували такі вузькі ворота?

– Який ранг, такий і дім.

– Так, проте я чула, що люди, які мали низький ранг, будували собі великі ворота.

– О боги! – сказав правитель і швиденько зник.

– Щось трапилося з Нарімасою, чому він такий сумний? – запитала імператриця.

– Ні, нічого. Я тільки розповіла, що наш екіпаж не пройшов у ворота, – сказала я і пішла в опочивальню.

Там і ночувала з іншими молодими придворними дамами. Оскільки ми були втомлені, то одразу позасинали. Наша кімната знаходилась у західній частині. Ми не помітили, що двері були не зачинені. Нарімаси як володар будинку знав це. Він відчинив двері і хриплим голосом промовив:

– А чи можна до вас?

Я прокинулась. Біля церемоніальної ширми стояв свічник, тому все було гарно видно. Нарімаси трохи відчинив двері і вів з нами бесіду. Він був такий кумедний. Зазвичай господар не дозволяє собі такі вольності, але оскільки ми були в його будинку, то він вирішив, що все дозволено. Ну дуже вже чудно.

Я розбудила жінок, які були поруч: «Ви тільки погляньте, чи бачили колись подібне?»

Жінка підняла голову, подивилась і розсміялась.

– Хто там прийшов?

– Не лякайтеся, це я – хазяїн будинку. У мене є важлива розмова.

– Так, я пам'ятаю, що ми розмовляли про ворота, але ж я не просила відчиняти наші двері.

– Та ми вже про ворота поговорили. Краще дозвольте увійти до вашої кімнати. Можна, так?

Дами загомніли:

– Ні, звісно, не можна! Ні в якому разі.

– О, тут і молоденькі є! – сказав Нарімаси і зачинив двері.

Тоді у кімнаті пролунав сміх.

²¹ Тайра Нарімаси – був на посаді мажордома (*дайджін*) при дворі імператриці Садако. Він залишався при ній навіть тоді, коли імператриця після смерті свого батька потрапила в немилість.

До речі, якщо вже він відчинив двері, то треба було не питати, а просто зайти до кімнати. Не знайшлося людини, яка б сказала: «Так, звісно-звісно, проходите, ласкаво просимо». Наступного ранку я розповіла імператриці про візит нічного гостя, на що вона відповіла: «Я ніколи нічого такого не чула про нього. Нарімаса, напевно, також здивований вчорашніми розмовами. Він завжди страждає від твоїх нападок!» – сміялася господиня.

Потім імператриця наказала приготувати одяг для маленької принцеси,²² на що Нарімаса відповів:

– А якого кольору має бути вбрання, яке вона одягає зверху? – І знову молоді дами засміялись.

– До того ж, для маленької принцеси звичайний посуд зовсім не підходить. Треба зробити малесенькі чашечки та малесенький піднос.

– Саме так. А прислужувати їй мають дівчата у таких же «одежинах», – підхопила я.

– Не смійся з чесного та порядного Нарімаси, – посварила мене імператриця. Але навіть це з вуст імператриці прозвучало прекрасно.

Одного дня мене покликали і сказали: «З тобою хоче поговорити хазяїн».

– Ну, і як цього разу він нас насмішить? Але піди послухай, що він скаже.

Коли я прийшла до господаря, то почула наступне:

– Я розповів своєму братові історію з воротами. Він був дуже вражений вашою дотепністю і хоче зустрітися з вами якомога скоріше.

Я думала, він пригадає події вчорашньої ночі, а він наостанок лише сказав:

– Сподіваюсь, що наступного разу у мене вийде побути у вас довше.

– Що він хотів? – запитала імператриця.

Я розповіла все, як було. Придворні дами розсміялись:

– Міг би і не викликати спеціально за цим до себе, а просто сказати це при всіх.

– Але ж він від щирого серця це робить, поважає свого брата і, до того ж, хотів, щоб ти дізналася якомога швидше про його похвалу.

У цю мить імператриця була неймовірно прекрасна!

²² Донька імператриці, принцеса *Осако* (996 р. н.).

7. Пані кішка нашого палацу

У нашому палаці є дуже мила кішка,²³ за що імператриця надала їй звання п'ятого рангу і наказала охороняти. Проте одного дня, коли «її величність» кішка лягла на веранді, нянька на ім'я Ума-но-мьобу²⁴ посварила: «Заходь у дім, негарно так розлягатись!». Однак кішка проігнорувала її і продовжувала спокійно грітися на сонечку.

– Окінамаро, ану йди сюди! Покусай цю кішку.

Собака кинувся за кішкою, а та швиденько – до опочивалень імператора. Його Величність же одразу, щоб захистити кішку, взяв її до себе, опісля розгнівався та покликав слуг, наказавши:

– Побити Окінамаро! Відіслати його негайно на Собачий острів!

Ума-но-мьобу також не залишилася без покарання.

– Залишити її без посади!

Після цього няньку більше не бачили при дворі. Собаку ж погнали за ворота.

– А як гарно він ішов у процесії донедавна. Сам То-но-бен²⁵ вів Окінамаро, прикрашеного гілкою верби, на шиї у нього були квіти персика, а на спині гілочка квітучої сливи. Ніхто й подумати не міг, що він так закінчить.

– Бідолашний, він завжди був поруч з імператрицею, коли вона йшла на сніданок. Тепер начебто чогось бракує.

Днів зо три-чотири ми чули, як вие бідолашний собака. А потім він раптом дуже голосно заскавучав. «Що то за собака так вие?» – запитали ми. Аж раптом усі інші собаки побігли на те виття. А потім прийшли жінки та розповіли:

– Жах, двоє чоловіків на смерть забивають собаку. Кажуть, що він повернувся з Собачого острова.

Як нам стало шкода того собаку! «Адже це точно Окінамаро», – подумали ми.

– Його б'ють Тадатака та Санефуса.

Проте, як тільки я послала людину, щоб припинити все це, собака затих.

– Він помер. Його викинули за ворота, – сказав чоловік.

Проте, коли настав вечір, до нас приповз пес: лапи у нього дрижали, він був слабкий. «Напевно, це Окінамаро. Іншого собаки у нас не було». Однак, коли ми його покликали: «Окінамаро!» – він ніяк не відреагував. Хтось казав: «Це Окінамаро!», інші, навпаки, відповідали: «Та ні, це не він!». Тоді імператриця наказала: «Покличте Укон, вона гарно його знає».

– Це Окінамаро? – запитала імператриця.

– Так, дуже на нього схожий, але виглядає жахливо. Зазвичай, коли я його кличу, він із радістю біжить до мене, а зараз, хоч і кличу його, не приходять. Напевно, що не він. До того ж, я точно чула, що його забили до смерті два чоловіки. Як тут залишишся живим.

Думаю, що імператриця дуже засмутилась.

Почало темніти, ми спробували нагодувати Окінамаро, але все було марно, тому ми точно вирішили, що це інший пес. Наступного ранку, коли я принесла воду та гребінь для імператриці і вона попросила потримати дзеркало, я раптом побачила собаку. «Так, учора Окінамаро настільки сильно побили, що він помер. Цікаво, у кого він переродиться в наступному житті?» Як тільки я це сказала, собака поповз до нас, сльози скочувалися з його очей крапельками...

²³ Кішки в епоху Хейан були дуже цінними і рідкісними тваринами, їх тільки починали завозити до країни.

²⁴ Мьобу – звання фрейліни середнього рангу.

²⁵ То-но бен – цензор; *куродо* – начальник придворних служителів шостого рангу, який очолював штат прислуги імператорського палацу. У цьому випадку йдеться про Фуджівару Юкінарі (971 – 1027), який був гарним приятелем Сей-шьонагон.

– Та це ж все-таки Окінамаро! Вчора він ховався, а тому не відповідав на те, що ми його кликали.

Я поклала дзеркало і покликала Окінамаро. Він підповз до мене і загавкав.

Імператриця розсміялась. В опочивальнях зібралися придворні дами, піднявся гомін та сміх. Навіть імператор, почувши про таку подію, прийшов до опочивальні.

– Неймовірно, навіть у собаки є серце! – жартуючи, сказав імператор.

Дами із почту імператора також завітали до нас, вони кликали Окінамаро. Морда у нього все ще була дуже припухлюю.

– Треба зробити йому примочку, – сказала я.

– Все ж таки видав себе, так? – сміялась імператриця.

Тадатака почув це і викрикнув із столової зали:

– Невже це правда? Дайте я сам на це подивлюсь.

Тоді йому сказали:

– Ну, звісно, це не він.

– Я сам знайду того підлого собаку! Не заховаєте його від мене! – пригрозив чоловік.

Проте через деякий час імператор пробачив його, і собака отримав колишнє звання.

Я і досі пам'ятаю, як він стогнав та плакав у день, коли його пожаліли. Так може плакати людина, коли їй співчують. А це був усього лише собака, ну хіба не дивно?...

8. Перший день року і третій день третього місяця

Перший день року і третій день третього місяця особливо гарні за сонячної погоди. У п'ятий день п'ятого місяця може бути й похмуро, але на сьомий день липня має бути ясно. На свято Танабата²⁶ хай яскраво світить місяць, нехай ясно сяють зірки.

У дев'ятий день вересня найкраще, коли на світанку піде дощ і хризантеми опиняться в росі, тоді вата,²⁷ що окутує квіти, набуває і ще краще чути їхній аромат. Але найпрекрасніше, коли на світанку, після того, як припиниться дощ, небо все ще затягнуте хмарами, і здається, що ось-ось воно знову заплаче.

²⁶ Танабата – свято Зустрічі закоханих зірок, що святкується сьомого числа сьомого місяця. Згідно з давньою легендою, Ткаля і Пастух (зірки Вега та Альтаїр) так покохали одне одного, що, забувши про все, стали недбало ставитися до своєї роботи, а тому боги їх покарали за це, роз'єднали і помістили по різні боки Небесної ріки (*яп.*: Ама-но гава; *укр.*: Чумацький Шлях). З тих пір дві зірки мають можливість зустрітися на небі лише раз на рік – 7-го дня 7-го місяця. Однак, якщо піде дощ, то зустріч не відбудеться.

²⁷ На хризантеми ввечера клали вату, щоб вона зранку набрала роси. Існувало повір'я: якщо умиватися росою з хризантем, це допомагає уникати хвороб і сприяє довголіттю.

9. Висловлення почуття радості

Люблю дивитися, коли до імператора приходять, щоб висловити подяку. Вони сидять перед імператором, розпустивши ззаду довгі шлейфи, із табличками у руках. Потім вони виконують церемоніальний танець і кланяються.

10. Хоча варта у нашому дворі знаходиться на сході...

Хоча варта у нашому дворі знаходиться на сході, усі за звичкою називають це місце Північними воротами.

Поблизу воріт росте височенний дуб, і ми завжди, коли проходили повз нього, казали:

– Цікаво, яке заввишки це дерево?

І якось почесний чюдзьо²⁸ відповів:

– От якби його зрубати під самий корінь, то воно могло б слугувати опахалом для єпископа Джьочьо.

І трапилося так, що Джьочьо став настоятелем храму Ямашіна і з приводу цього призначення приїхав до імператора на знак подяки. І саме цього дня почесний чюдзьо командував палацовою гвардією. Настоятель храму виглядав особливо страхітливо, оскільки він ще й надягнув високі сандалі. І ось коли він уже повернувся додому, я запитала у почесного чюдзьо:

– Чому ж ви не подали опахало єпископу?

– Ви нічого не забуваєте, – засміявся чоловік.

²⁸ Чюдзьо – другий (досл.: «середній») начальник імператорської гвардії (суч.: генерал-лейтенант).

11. Гори

Гори: гора Огура – «Сутінки», гора Мікаса – «Три солом'яні капелюхи», гора Конокуре – «Тінь від дерев», гора Васуре – «Забудь!», гора Ірітачі – «Місце, де сонце заходить», гора Касе – «Позич!», гора Хіе-но – всі вони прекрасні.

Гора Ісхата, гора Ночісе, гора Касаторі, гора Хірано, а також гора Токоно, яка нібито говорить: «Не забудьте згадати і про мене!».

Гора Ібусе. Гора Асакура – вона така гарна, коли на неї дивишся здалеку.

Гора Івата. Гора Охіре. Ця назва нагадує нам танцівників, яких імператор запрошує на свято до храму Івашімідзу.

Гора Тамуке – «Підношення».

Прекрасна гора Міва.

Гора Отова.

Гора Мачікане – «Не в змозі більше чекати», гора Тамасака – «Оксамитова гора», гора Мімінаші – «Безвуха гора».

Гора Суеномацу – «Останні сосни». Арашіяма – «Вітряна гора». Гора Каеру – «Повернешся!» – усі ці гори також прекрасні.

12. Гірські вершини

Цурува, Аміда, Іятака – усі ці гірські вершини надзвичайно гарні.

13. Рівнини

Рівнини: Такахара, Міка-но, Ашіта-но, Соно, Хагі, Авадзу, Наші, Унаіго, Абе-но, Шіно – усі вони прекрасні.

14. Ринки

Ринок Дракона.

Серед більшості ринків у провінції Ямато найкращим є Цуба. Його обов'язково відвідують паломники з храму Хасе, а тому він ніби також бере участь у процесії поклоніння богині Каннон.²⁹

Ринок Офу. Ринок Шікама. Ринок Асука. Усі вони гарні.

²⁹ Каннон – в японській міфології богиня милосердя, що здатна перевтілюватися.

15. Безодні

Безодня Кашіко – безодня страхіття. Цікаво, в які ж надра цієї безодні заглянув той, хто так назвав це місце.

Безодня Наїрісо: хтось когось попереджав, мовляв: «Не заходь!».

Безодня з красивою назвою Аоіро – «Бірюзова вода» – одяг такого кольору дуже личив би молодим куродо.³⁰

А також безодня Іна – «Немає».

Безодня Какуре – «Ховайся!», Нодзокі – «Що там?», Тама – «Інколи» – усі вони незвичайні.

³⁰ Куродо – придворний шостого рангу (найнижчим вважався восьмий, найвищим – перший). Посада не дуже висока, та багато хто прагнув отримати саме її, оскільки куродо прислужували імператору, що відкривало гарні можливості для подальшого підвищення при дворі.

16. Моря

Гарне море з прісною водою. Море ж із солоною водою – це море Йоса.
Чудове море також в Ісе.

17. Імператорські гробниці

Гробниця Угуісу – «Соловей», гробниця Кашівабара – «Дубовий гай», гробниця Аме – «Небо». Гарні вони всі.

18. Переправи

Переправи Шікасуга, Мідзухашіно – «Водяний міст» – також прекрасні.

19. Будівлі

Ворота Лівої гвардії.

Чудові також палаци Ніджьо, Ічіджьо.

А також палаци Сомедоно-но мія, Сегаі, Мікаі, Сугавара-но-ін, Рейдзей-ін, То-ін, Ононо, Кобаїдо-но, Агата-но ідо, Тосанджьо, Корокуджьо-ін.

20. У північно-східній частині палацу Сейрьоден

У північно-східній частині палацу Сейрьоден³¹ на розсувних дверях намальовано море в бурю і страшних істот, у яких довгі руки та ноги. Завжди, коли двері в покої імператриці були відчинені, цю картину було гарно видно, а тому ми дивилися на неї і зі сміхом казали, яка вона бридка та страшна. В один із таких днів, коли у нас стояла ваза з красивою сакурою заввишки приблизно з п'ять шяку,³² уквітчана білими пелюстками, в обід до нас завітав високоповажний дайнагон.³³ Його каптан кольору сакури вже трішки пом'явся, а штани темно-пурпурового кольору були вишиті розписами. З-під каптана було видно ще декілька одежин, знизу – білі, а зверху ще одна червоного кольору, яка просто палала.

Оскільки імператор був якраз в опочивальні своєї дружини, то дайнагон зайняв місце перед опочивальнею на вузькому дерев'яному помості та почав доповідати про свої справи. По той бік помосту сиділи молоді придворні дами, кімоно у яких було найкращих кольорів: кольору сакури, червоної гліцинії, жовтої керії. Рукава кімоно звисали аж до завіси, і було видно їх край.

А тим часом у сусідній кімнаті було чути тупіт куродо, оскільки там уже готувалися до обіду. Звідти весь час доносилися голоси: «Ану з дороги!»

Це був чудовий весняний сонячний день. Коли прислуга принесла останні підноси, було оголошено, що обід готовий. Тоді імператор вийшов із головних дверей, а дайнагон його супроводжував, після чого повернувся на те ж місце, де якраз виднілася красива сакура. Потім імператриця відхилила завісу і з'явилася на порозі. Дайнагон повільно продекламував:

*Сонце і Місяць
Змінять свій лик,
Та незмінним залишиться він
На горі Мімуру...*

Тоді я подумала: «Як гарно сказано. Нехай же і справді не змінюється цей прекрасний образ». Справді, я хотіла, щоб цей момент тривав вічно, така прекрасна була імператриця.

У цей час не встигли слуги прибрати підноси, як імператор уже повернувся з-за столу. Імператриця наказала: «Розтерти туш». Проте я постійно задивлялася на високого рангу осіб, а тому все ніяк не могла розтерти туш. Імператриця склала білий аркуш і наказала:

– Нехай кожна з вас напише будь-який стародавній вірш-танка,³⁴ перший, який згадаєте. Я запитала у дайнагона, який сидів позаду:

– Що мені робити?

– Пишіть, пишіть. Чоловікам не личить радити жінкам у такій справі.

Тоді імператриця простягла нам свою тушечницю і поквапила:

– Пишіть, пишіть швидше – перше, що згадаєте, хоч би і Нанівадзу.³⁵

Чому ж ми всі так засоромилися, усі як одна почервоніли?

³¹ Палац Сейрьоден – «Чистий і прохолодний», палац, де зазвичай мешкав імператор.

³² Шяку – давня міра довжини, 30,3 сантиметра.

³³ Дайнагон – імператорський радник вищого рангу.

³⁴ Танка (досл.: «коротка пісня») – п'ятивірш, строфічна форма якого складається з послідовного чергування п'яти і семискладових рядків (5–7 – 5–7 – 7).

³⁵ Нанівадзу – морська гавань поблизу м. Осака. Цей вірш-танка відомий під назвою «Нанівадзу». Згадується у відомій передмові Кі-но Цураюкі до антології «Кокін-вака-сю» (905 р.). Навчання письму зазвичай починали саме з цієї танки.

Написавши всього декілька танка про весну, про квіти, старші дами передали мені тушечницю зі словами «тут пишiть», і тоді я написала наступне:

*Минають роки,
Минають літа,
Та й я вже немолода.
Проте на квітку весняну погляну —
І всі печалі відразу тануть.*

У танка я замінила останню частину:

*Проте на тебе лише погляну —
І всі печалі відразу тануть.*

– Я таким чином хотів перевірити на кмітливість кожен з вас, – сказав імператор і додав: – Адже колись імператор Ен'ю³⁶ також наказав своїм підлеглим: «Напишіть у цьому зошиті по одній пісні». Багато хто зовсім не хотів писати, шукали відмовки, проте імператор сказав: «Мені все одно, який у вас почерк, або чи відповідає пісня порі року». І всі взялися писати. До речі, серед підлеглих знаходився наш канцлер, тоді він ще був чуждо третього рангу. І він написав:

*Як хвилі морські
В Ідзумо
Набігають на берег щомиті,
Так і думи мої
Лиш до тебе, кохана, линуть!*

Але він замінив останні рядки:

*Так і думи мої,
Лиш до тебе, володарю, линуть!*

І його за це дуже похвалили.

Коли імператор розповів цю історію, у мене раптом через хвилювання виступив піт. «Молоді дами, напевно, не змогли написати так, як я. Навіть ті, які завжди пишуть дуже гарно, зніжковіли і не змогли нічого написати», – подумала я.

Потім імператриця дістала «Збірку давніх і нових пісень» – «Кокін-шю»³⁷ і почала читати початок танка, після чого промовила: «А тепер скажіть продовження». Ми ці танка вчили напам'ять удень і вночі, проте зараз вони всі плуталися в голові, і навіть тих пісень, які зазвичай вискакували з наших вуст, ми не змогли пригадати.

Нарешті одна з високоповажних дам пригадала десь із десятків пісень. Проте це зовсім не означає, що вона гарно розбирається в поезії. Інші ще гірше: хтось згадав п'ять, шість, а хтось взагалі лише три. Вони краще б зізнались одразу. Але споглядати за тим, як вони виправдовувалися, мовляв: «Ну, як же можна відмовляти самій імператриці!», – було дуже цікаво.

³⁶ Імператор Ен'ю (роки правління: 969–984) – батько імператора Ічідзьо, який, прийнявши чернечий постриг, відкрісав від престолу.

³⁷ *Кокін-шю* (повна назва: *Кокін-вака-шю*) – «Збірка давніх і нових японських пісень» – антологія японської поезії (*вака*) доби Хейан, перша збірка віршів, упорядкована за імператорським наказом від 905 р. комісією на чолі з Кі-но Цураюкі.

А от коли імператриця читала дамам танка, а ті не могли продовжити, то її величність відмічала це місце в книзі, а дами все нарікали: «Ну, як же це ми не змогли пригадати, ми ж так її гарно знали». Та й справді, людина, яка багато разів переписувала «Кокін-шю», просто не може не запам'ятати ці пісні.

Раптом імператриця почала розповідати:

– Колись у палаці імператора Муракамі³⁸ мешкала одна дама, яка була близька до нього. Звали її Сен'йоден-но нього, батько в неї був Лівий міністр, що мешкав у Малому палаці на Ічіджьо, тож серед вас немає такої, яка б не чула про нього. Коли дівчина ще була молодою, то батько казав їй наступне: «По-перше, обов'язково займайся письмом. По-друге, навчись грати на кото³⁹ так, щоб ніхто краще за тебе не міг цього робити. І останнє – вивчи напам'ять всі двадцять сувоїв “Кокін-шю”, щоб ти всі пісні гарно знала». Про все це дізнався сам імператор Муракамі та й навідався до опочивальні дівчини, взявши з собою сувої «Кокіншю», проте сів він позаду церемоніальної завіси. І тоді імператор почав питати: «В якому році, в якому місяці, з якого приводу і хто написав цю пісню?» – дівчина ж відповідала на все чітко і правильно: «У такому-то році, так-то і так-то», – продовжувала вона. Проте насправді в глибині душі їй було дуже страшно навіть від думки, що вона могла помилитись у даті чи переплутати якусь танка. Потім імператор покликав двох чи трьох придворних дам, які дуже гарно зналися на поезії, і наказав їм за допомогою камінчиків для гри дізнатися, скільки пісень знає молода дівчина, шляхом відкладання камінчика. У разі, якщо дама буде помилятися... – ой, як це цікаво було! Тільки імператор починає читати танка, а дівчина вже продовжує її без жодної помилки. Але імператор дуже вже хотів спіймати дівчину на якійсь помилці, а все ніяк не виходило, так і прогортав він перші десять томів. «Як прикро», – мовив імператор. «Немає сенсу продовжувати», – додав він і повернувся до опочивальні. Прославши доволі довго, імператор раптом прокинувся і сказав: «Ну, ні! Так не можна здаватися, коли ще не відомо, хто переміг! Якщо відкласти до завтра наступні десять томів, то вона, напевне, передивиться їх, а тому необхідно це зробити сьогодні». Імператор наказав запалити світло і продовжувати випробування. Проте дівчина так і залишилася переможцем. Придворні поспішили до батька дівчини – Лівого міністра – розказати про все, що трапилось. Батько дівчини розхвилювався і почав молитися в бік палацу імператора. Ось такою є справжня любов до поезії!

Вислухавши розповідь імператриці, імператор мовив:

– А я не можу навіть просто прочитати три-чотири томи поезії.

– Як же так може бути! Виходить, що раніше навіть люди низького рангу знали більше! – шепотіли між собою придворні дами.

А мені було так цікаво про все це слухати!

³⁸ Муракамі – японський імператор (роки правління: 947–967).

³⁹ Кото – традиційний японський щипковий тринадцятиструнний музичний інструмент з довгим дерев'яним корпусом.

21. Спокійні, правильні жінки

Я ненавиджу жінок, які не мріють про майбутнє, а намагаються лише зберегти своє теперішнє маленьке щастя. Як би хотілося мені, щоб кожна з молодих дівчат мала мрію, щоб кожна з них побувала в палаці хоча б деякий час, відчула справжнє життя.

Мені також не подобається, коли люди говорять неправду про придворних дам, особливо прикро, коли це роблять чоловіки. Адже придворним дамам не заборонено зустрічатися з різними людьми, насамперед – високого рангу, наприклад, вельможами, фрейлінами, придворними особами четвертого, п'ятого, шостого рангів.

До того ж, придворна дама мусить спілкуватись і з іншими людьми – низького звання: служницями, що прибувають до двору з дому хазяйки, навіть зі служницями, які прибирають сміття. Чоловіки зазвичай не повинні розмовляти з такого роду челяддю, а от нам цього не уникнути. Проте, якщо вже чоловік прислуговує при дворі, то він також має чимало різних знайомств.

Коли ж дівчина виходить заміж, то всі нібито радіють, але в глибині душі думають, що вже не буде вона такою чистою, як раніше. Проте, як же радіє чоловік, коли дружину посилають на свято Камо від імені імператора.

Але ж є жінки, які покидають службу при дворі і насолоджуються сімейним щастям. Така жінка завжди вміє тримати себе перед людьми і пізніше. Наприклад, на свято П'яти танцівниць,⁴⁰ коли всі правителі провінцій посилають своїх дочок до палацу, така придворна дама гідно тримає себе. А це, погодьтесь, дуже приємно.

⁴⁰ Свято П'яти танцівниць (*яп.*: Госечі) – давній ритуальний танець у виконанні п'яти кращих танцівниць, який виконувався з нагоди церемонії першого куштування рису нового врожаю.

22. Те, що породжує сум'яття

Собака, що виє посеред білого дня.

Сітка для риби, яка вже не потрібна навесні.

Зимове кімоно кольору сливи, яке одягають у березні або в квітні.

Кімната для пологів, де померла дитина.

Жаровня без вогню.

Погонич, у якого помер бик.

Учений високого звання, у якого народжуються лише доньки.

Мандрівник, що зупинився в чужому домі і хоче змінити напрямок своєї подорожі,⁴¹ а хазяїна немає вдома. Особливо сумно це в день зустрічі весни.

Також сумно, коли до листа, який прислали з провінції, не доклали якогось гостинця. Якщо отримувеш листа зі столиці, то можна хоча б дізнатися, що відбувається в країні.

Також прикро, коли на лист, який ти писала з таким старанням, чекаєш відповіді і думаєш, що вже сьогодні відповідь ну точно прийде, але посильний все ніяк не приходить, а коли він нарешті прийшов, то бачиш, що в руках у нього твій же лист, але в жахливому стані: кінці листа пом'яті, папір потертий, а риска, яку ставиш, щоб його ніхто не відкрив, – взагалі стерта. І у відповідь лише чуєш: «Вдома нікого не було». Ось тоді робиться дуже прикро на душі.

Сумно також, коли чекаєш на когось, навіть посилаєш за ним екіпаж, а його все немає й немає, потім, нарешті, чуєш стук коліс, вибігаєш на вулицю, а в повозці нікого, мовляв: «Не було нікого вдома. Сказали, що вони кудись поїхали», – та відводять бика в стійло.

Або ж таке: зять, якого прийняли до сім'ї, раптом перестає навідуватися до своєї дружини. Якась поважна людина засватала йому власну дочку. Як же соромно тоді перед іншими людьми!

Або ж прикро, коли годувальниця дитини каже, що відійде на деякий час, а сама потім не повертається до ночі. Як же хочеться, щоб вона швидше прийшла!

А як же сильно чекає чоловік свою кохану.

А як сумно дівчині, коли вона чекає коханого всю ніч, потім під ранок вона чує, як її кличуть, але прийшов не той, на кого вона так довго чекала. Як же тоді стискається серце від болю.

Буває ще й таке, коли цілитель обіцяє вигнати злого духа, з усіх сил він робить вигляд, що дійсно намагається це зробити, верещить, як цикада, але зовсім не видно, щоб відбувалися якісь зміни. Уся родина в зборі, і всі починають сумніватися, що це допоможе. Цілитель уже дві години щось робить, уже й сил у нього немає, а потім раптом каже хворому: «Вставай, сьогодні захисник з небес не прийшов», – та й забирає чотки. «А-а, все марно!» – каже він, куйовдить своє волосся, перебирає його з потилиці на лоба та й лягає трохи відпочити.

Людина, яка цього року знову не отримала звання у дні, коли призначаються правителі. Усі думають, що цього разу чоловік обов'язково отримає посаду, його приїхали підтримати люди, які прислужували йому. Лише й видно, як приїжджають екіпажі. Кожний хоче супроводжувати свого хазяїна, коли він піде до храму, отримавши посаду. Всі їдять, п'ють. Проте немає вісника, вже й закінчився термін, коли приходять вісті, і от уже остання зоря... Вісники з палацу імператора повертаються додому, а слуги, які з вечора на холоді чекали на новину, стають чорніші від землі. Вони також повертаються додому. Слуги в домі навіть не питають

⁴¹ «Зміна напрямку» (*яп.*: ката-тагае) – один із засобів захисної магії. Перед подорожжю мандрівники зверталися до гада-теля, який вираховував, чи не «загороджує шлях» у цей день хтось із численних божеств неба. Якщо так, то спочатку треба було поїхати в іншому напрямку, зупинитися на нічліг у чужому домі, а вже потім їхати туди, куди було заплановано.

їх. Лише приїжджі гості питаються: «Ну що, і яку ж посаду отримав ваш хазяїн?» – у відповідь вони чують: «Ніякої. Він все так само залишився екс-губернатором провінції». Мрії всіх зруйновані. Наступного ранку гості, яких так багато було в домі, по два, по три повертаються до себе додому, проте є й старенькі люди, яким не так просто покинути дім. Вони все ходять і підраховують на пальцях, скільки ж провінцій залишаться без губернаторів у наступному році. Дуже похмура картина.

Буває й таке, що ви відправили пісню, яку вважаєте гарною, проте відповідь все ніяк не приходить. Якби то був лист кохання, то ще можна зрозуміти, але як же не написати декілька рядків пісні. Одразу зрозуміло, що то за людина.

Або ж може бути й таке, що в дім до людини дуже зайнятої, яка слідує моді, приносять раптом лист, складений у застарілому стилі.

Ви для якогось свята замовили віяло, чекаєте з нетерпінням, коли ж його доставлять, а коли в день святкування ви відкриваєте пакунок, то бачите, що малюнок на ньому жахливий.

Посланець приносить подарунок на знак народження малюка або ж від'їзду в далеку дорогу, але взамін нічого не отримує. На знак подяки йому теж обов'язково треба щось подарувати, навіть якщо він приніс якусь дрібничку: кульку чи «молоточок щастя».⁴² Він же дуже сподівається, що сьогодні щось таки отримає від господарів, а тут – нічого, і посланець повертається додому з пустими руками і чорніший від хмари.

У домі хоч і з'явився зять, але вже пройшло цілих п'ять років, а все ще не з'явилося дитинки. Вже й діти дорослі, час уже, щоб у цьому домі бігали маленькі онуки. Сумно дивитися, як батьки лягли перепочити у самоті. Вже у них такий вік, коли поряд мають повзати онуки.

Жахливо також, коли хтось, прокинувшись, одразу йде приймати ванну.

Дратує також затяжний дощ в останній місяць року, коли в останній день посту ти не можеш дотриматися, коли пропадає молоко в грудях.

⁴² «Молоточок щастя» – мініатюрний молоточок, який виготовлявся із заліза або міді і символізував небесну зброю проти будь-якої недуги. Його часто застосовували у магічних заклинаннях.

23. Те, до чого потроху втрачаєш цікавість

Працю щодня під час посту.

Приготування до чогось, що ще зовсім не скоро прийде.

Тривалі молитви у храмі.

24. Те, з чого сміються люди

Північна сторона будинку.
Людина, яка має репутацію добряка.
Доволі похилого віку дідусь.
Дівчина легкої поведінки.
Нерівний глиняний паркан.

25. Те, що дратує

Коли є якась термінова справа, а тут прийшов гість з довгою розмовою. Звісно, якщо це людина не дуже поважна, то можна їй сказати: «Давайте потім». Проте, якщо це все ж таки людина, якій не можна відмовити, то тоді це по-справжньому дратує.

Коли розтираєш туш, а в тушечницю потрапило волосся або ж камінчик, і чути цей звук.

Коли раптом хтось захворів. Посилаєш за заклинателем, але його, виявляється, немає на місці. Його шукають з усіх сил, потім, нарешті, знаходять, і, коли він приходить до хворого, то так в'яло читає заклинання, що зло бере, мабуть, був до цього в іншого хворого.

Коли не дуже розумна людина починає розмову про все, що завгодно, ще й з огидною посмішкою на обличчі.

Коли чоловік гріє руки біля вогню і при цьому крутить долонями біля жаровні. Ну хіба так можна? О, ця молодь! Лише чоловік похилого віку може дозволити собі такі вольності: покласти ногу на край жаровні та інколи ще й розтирати її під час розмови.

Такий докучливий гість, який, коли до вас приходить, то перше, що він робить, – це змітає пил своїм віялом на тому місці, де збирається сісти. Потім він намагається заправити передню частину свого «мисливського одягу»⁴³ під коліно, замість того, щоб просто розправити обабіч.

Ви, мабуть, думаєте, що таке можуть дозволити собі лише люди низького рангу, але це не так – навіть посадовці високого рангу так себе поводять. Наприклад, саме так одного разу повів себе третій секретар імператорської канцелярії.

Інколи такі люди, коли нап'ються, то починають теревенити. Потирає рукою борідку, якщо у нього вона є, і пропонує сусідові пригубити чарочку зі словами: «Давай, більше пий!» – а сам уже на ногах не стоїть, та ще й затягує дитячу пісеньку:

«Ой, та в губерньську управу я пішов...».

І так, уявіть собі, поводяться чоловіки вищого рангу.

Заздрять іншим, жаліються на свою долю, вказують, що робити іншим, розпитують про кожну дрібницю у людей, а якщо ті відмовляються розповідати, одразу гніваються; почувши про якусь новину зі сторони, розповідають потім про це скрізь, нібито самі все бачили. Ну чи не потворно це?

Коли щось намагаєшся почути, а тут якраз малеча розплакалася і не перестає.

Коли збирається багато ворон у зграї та й починають каркати без перестану.

Коли собака побачила чоловіка, який потайки пробирається до тебе, і гавкає на нього, що є сили. У такий момент хочеться прибити цю собаку.

Коли, буває, сховаєш когось у такому місці, де він не має права бути, а він засне і хропе що є сили.

Коли прийде до тебе таємничий гість, але в довгому капелюсі, і ось раптом, коли він уже виходить, капелюх чіпляється за щось і починає шелестіти. Намагається пройти крізь штору на виході і чіпляється за неї, перекидає її, а вона ще більше шелестить. От горе, коли штора бамбукова, а її край падає на підлогу. А хіба ж важко пройти через штору нечутно.

Потім дратує мене, коли маленьку легеньку перегородку штовхають з великою силою. Хіба не можна її легенько підняти, тоді вона без жодного скрипу відкриється. Навіть легка розсувна перегородка буде скрипіти, якщо її неправильно відчиняти. Ну чи не зрозуміло?

⁴³ Мисливський одяг (ял.: карігіну) – раніше мисливське вбрання слугувало лише для полювання, проте пізніше воно стало елементом повсякденного одягу придворних.

А як же дратує, коли збираєшся подрімати, уже лягла, і тут над вухом тоненьким своїм голосом раптом запищав комар, до того ж своїми маленькими крильцями він ще й ганяє вітерець. Просто жах!

Також неймовірно дратує скрип екіпажа, в якому їдеш: «Скрип-скрип», навіть коли їдеш не у власній повозці, то починаєш ненавидіти хазяїна екіпажа.

Розповідаєш якусь історію, аж раптом хтось підхоплює розмову і продовжує сам розповідати. Які ж некультурні діти чи то дорослі, які ось так втручаються в розмову.

Коли до тебе одного разу забігли діти, ти з ними порозважалася, дала їм багато цікавих іграшок. Вони до цього звикли, і тепер щоразу біжать до тебе, навіть не питаючи дозволу.

Коли до тебе приходять гість, якого ти зовсім не хочеш бачити, ти намагаєшся зробити вигляд, що спиш, але ж служниці підходять, нахабно будять, дивляться на тебе з докором, мовляв, ну ви бачили таку соню, от тоді справді бере зло.

Коли придворна дама лише вступила на службу, а вже робить вигляд, що все знає, береться повчати інших людей.

Коли коханий чоловік починає тепло відзиватися про своє минуле кохання. Навіть якщо це все в далекому минулому, все одно не дуже приємно, не кажучи вже про те, якщо він розійшовся з попередньою коханою зовсім нещодавно. Ось тоді вже бере злість. Проте, залежно від випадку, бувають різні ситуації.

Коли гість голосно чхає, адже це може дозволити собі лише хазяїн дому.

Блохи також не дають спокою. Під кімоно скачуть так, що, здається, і кімоно піднімається догори.

Та й собаки теж заважають. Особливо коли починають завивати в усій окрузі.

26. Те, що зачіпає серце

Чоловік матері.

У випадку, якщо дитина – дівчинка, то це добре, оскільки вони майже зовсім не перетинаються, проте бідолашний – хлопчик.

Спочатку він поводитья як хлопчик, який не вміє відстояти себе, але потім виростає і вправно висловлює свої думки.

27. Те, що навіює сум

Екіпаж, в якому їде один чоловік. Якої він посади? І чому їде один? І про що так замислився?

Тушечниця, у якій не розтерти туш.

28. Чоловік, який повертається на зорі

Чоловік, який повертається на зорі, загубив віяло, залишивши його там, де він спав. Всі починають шукати, хоча ще дуже темно. Люди тільки й повторюють: «Дивно, як дивно». Аж нарешті його знаходять. Та людина розкриває віяло, показує його і йде. Або ж таке ще: чоловік, який повертається від жінки, починає довго зав'язувати капелюха, можна так довго і не возитись.

Розставання на зорі має бути швидким.

А то буває, що чоловік проспить і прокидається, коли вже ранок, та й починає панікувати, як дівчина.

29. Те, від чого тремтить серце

Коли бачиш маленьких горобців.

Коли проїжджаєш повз маленьких діточок, які граються.

Коли спостерігаєш, як дорогоцінне дзеркало вже трохи потемніло.

Бачити, як високоповажний чоловік зупиняється біля будинку і просить служниць щось запитати в мене.

Скупатися, нафарбуватись, одягти кімоно, просякнуте пахощами, – ось щастя, навіть якщо тебе ніхто не бачить.

Серце б'ється і від того, що чекаєш на коханого, навіть від кожного звуку вітру чи дощу серце вже вискакує з грудей.

30. Те, що дуже дороге як пам'ять

Згадка про кохання, яке вже минуло.

Ляльки, якими гралася у дитинстві.

Маленькі клаптики шовку, які випадково знайшла між сторінками книги.

Коли в дощовий день знаходиш лист від коханого, з яким уже не разом.

Засохлі мальви.

Віяло, яким користувалася минулого року.

Ніч із яскравим місяцем.

31. Те, що любо серцю

Малюнок красивої жінки, та ще й з гарно підібраними написаними поряд словами.

Коли краї рукавів кімоно у придворних дам видно з екіпажа, оскільки так багато набито жінок до повозки. А за екіпажем ще йде цілий почет, погонич вправно веде биків.

Коли пишеш листа на тонькому папері та ще й тоньким пензликом.

Коли граєш у кості і тобі часто випадають потрібні числа.

Коли гарно вичорнилися зуби.⁴⁴

Коли, прокинувшись, робиш ковток води.

Коли на серці дуже сумно, аж раптом до тебе приходять гість, з яким ти не зовсім близько товаришуєш, але він так багато розповідає останніх новин: і про веселе, і про сумне – про різне. Він так ясно і чітко все розповідає, що його хочеться слухати і слухати. І ось на серці в тебе вже стає якось легше, краще...

Коли йдеш до храму, чи то буддійського, чи то синтоїстського, молишся, щоб твоє бажання збулося, а службу в храмі читають розбірливо і чітко – це також дуже приємно.

⁴⁴ За давньою традицією, заміжні японки чорнили собі зуби, що сприяло їх кращому збереженню. Ця традиція (*яп.: охагуро*) проіснувала аж до революції Мейджі (1868 р.)

32. Екіпаж

Екіпаж вельмишановного пана має їхати повільно.

Якщо він занадто швидко їде, то це виглядає зовсім негарно. Коли повозка пролітає дуже швидко, прислуга не встигає роздивитися, хто проїхав. Тоді цікаво думати: хто ж це проїхав?

А от який інтерес, коли екіпаж їде повільно? Тоді вже можна побачити, хто у ньому їде, що зовсім нецікаво.

33. Бики

Найкращий бик – це той, у якого маленький лоб з білою смугою. А також білий живіт, ноги та кінчик хвоста.

34. Коні

Гнідий кінь гарний, коли на ньому багато плям. У вороного коня тіло має бути чорним, а ноги – білими.

35. Погоничі коней

Погонич має бути сильний тілом, у волоссі – сивина, обличчя – червоне, але він повинен мати ще й трохи розуму та кмітливості.

36. Охоронці

Охоронці в палаці мають бути худорлявими і стрункими.
І не лише охоронці, а й усі молоді чоловіки.

37. Люблю, коли в маленьких пажів

Люблю, коли в маленьких пажів гарне волосся, коли воно лежить на голові гладенькими пасмами.

Коли такий паж розмовляє з тобою милим голосом – це насправді чудово!

38. Кішки

У кішки лише спина має бути чорною, все інше – лише білого кольору.

39. Проповідник

Проповідник має бути вродливим. Коли постійно дивишся на його обличчя, то швидше опановуєш навчання. Оскільки, коли дивишся навсібіч, то зовсім не запам'ятовуєш навчання. Саме тому некрасивий проповідник винний у наших грішках.

Однак не будемо про це. Якби я була трошки молодшою, то написала б про інше, та у моєму віці це вже грішно згідно з буддійським вченням.

«Які ж високі в нього слова, який він сам благочестивий», – кажуть про проповідника, і вже всі поспішають, щоб побачити його, а як на мене, то не варто нікуди спеціально для цього їхати.

40. Раніше, коли придворний

Раніше, коли придворний ішов у відставку, вже не видно було його серед кортежу, та й немає йому там місця. Проте зараз все змінилось. Зараз же куродо п'ятого рангу, які пішли начебто у відставку, все одно продовжують працювати. Але ж відчуття вже не ті, їм здається, що вони вже не потрібні. Їм, звісно, нудно, а тому вони ходять до храмів, і ось вже не можуть покинути цю звичку. Він сидить у храмі навіть у літній спекотний день. Нижнє кімоно у нього дуже яскравого кольору, а штани такі довгі, що він навіть наступає на них, коли ходить. У декого з них на шапках ебоші⁴⁵ є навіть напис «День віддалення».⁴⁶ У цей день краще не виходити зі свого дому, але він вважає, що заради такої благочестивої справи можна. Розмовляючи з проповідником, він зиркає очима туди-сюди, у поле зору потрапляє екіпаж з дамами; потім він підходить до знайомого, починає з ним бесіду, розповідає цікаві новини, сміється, прикриваючись віялом, засуджує щойно прибулий екіпаж, тощо. За цим усім і проходить служба, яку він навіть і не почув. Але ж то не страшно. Він же так багато разів чув ті проповіді, що там нового скажуть, – нічого.

Інші ж чиновники, окрім куродо п'ятого рангу, також тримаються не на вищому рівні. Наприклад, можуть з'явитися після того, як служба вже почалася. Тоді, коли проповідник займає своє місце, вони тільки під'їжджають у своєму екіпажі. Вони ще занадто молоді, але дуже вишукані: один одягнений у вбрання з шовку, що тонше від крила цикади, й у штани, а під ними – тоненьке шовкове спідне; другий молодик – у «мисливській одежі». Їх небагато – четверо, й стільки ж слуг, вони штовхаються, хочуть сісти якомога ближче до проповідника. Проповідник дуже радіє з цього, з усіх сил намагається прочитати молитви якнайкраще, а хлопці, не дочекавшись кінця служби, поспішають першими залишити храм, от тільки всі як один поглядають на екіпаж, який привіз дам. Ох, і про що вони цієї миті між собою розмовляють?

– А хто вона?

– А хто ось та красуня? – розмовляють між собою молоді хлопці.

– А зараз читали проповідь.

– А зараз читають «Вісім повчань»⁴⁷ – пояснюють одне одному світські люди.

Ось так і проходить час служби. Проте я не засуджую тих дам, які не слухають проповіді. Адже, буває, і найнижчого рангу дівчина заслуховується словами проповідника. Та й узагалі раніше не було такого, що придворні дами мали бути присутніми на кожній службі. А якщо вже і збиралися вони, то тоді вже гарно фарбувалися і вдягалися.

От якби до сьогоднішнього дня дожили наші предки, вони б точно нас посварили.

⁴⁵ Ебоші – високий ковпак з туго накрахмаленого дірчастого шовку чорного кольору.

⁴⁶ «День віддалення» (яп.: імі-но хі) – синтоїстський ритуал. У ці дні не виходили зі свого будинку, не приймали гостей, не відповідали на листи, не їли м'яса. А все для того, щоб не накликати на себе біду.

⁴⁷ «Вісім повчань» – спеціальна храмова проповідь, присвячена тлумаченню змісту буддійської «Сутри Лотоса».

41. У храмі Ботхи

Коли я одного разу на деякий час усамітнілась у храмі Ботхи, щоб помолитися, прийшов чоловік з палацу і передав:

– Повертайтеся швидше. Без вас дуже сумно.

Тоді у відповідь я написала на квітці лотоса:

*Не кличте мене,
Не покину
Я лотоса квітку в росі!
Не варто мені повертатись
В оманливий світ суєти!*

Ці слова так запали в мою душу, що мені захотілося залишитися тут, в цьому храмі, назавжди. Я навіть зовсім забула і про свою родину, і про своїх близьких, які так чекали на мене.

42. Місце Шіракава

Заміський дім Шіракава належить тайшьо⁴⁸ Нарітокі, що мешкає на проспекті Ічідзьо. Тут влаштували великий прийом, на якому мали читати «Вісім повчань». До заміського маєтку прагнули потрапити найвищі чиновники країни. «Якщо приїдете пізно, то не зможете поруч залишити екіпаж», – попередили мене, а тому я поквапилася туди з першими краплями роси. І справді, вже дуже скоро не залишилося жодного вільного місця. Екіпажі стояли один за одним. А почути щось можна було лише в перших трьох рядах. Наближалася середина червня, а тому надворі було дуже спекотно. Мабуть, лише той, хто сидів біля ставка, міг бачити лотоси і хоча б трохи відчувати прохолоду. Усі вищі чиновники були присутні на цьому заході, за винятком, мабуть, лише Правого та Лівого міністрів. Вони були одягнені в одяг із тоненького шовку; який навіть просвічувався і був зісподу кольору блідої лазурі. Чоловіки більш літнього віку були одягнені у синюваті штани поверх білих – виглядало дуже прохолодно. Але державний радник був одягнений, як молодий хлопець, що зовсім не відповідало рівню події, бо одразу викликало відповідну реакцію у решти гостей. Усі штори були підняті, поважні гості сиділи посеред зали. Молоді ж хлопці ходили по веранді в красивих каптанах або ж «мисливській одежі» – на це приємно було подивитися. Коли ж сонце вже стояло в зеніті, з'явився Самі-но чюдзьо, так називали тоді канцлера Мітака. Він був одягнений у яскравих кольорів одяг: ліловий каптан, штани з візерунком, спідне білого кольору. Здається, він все ж таки був одягнений занадто тепло для цієї пори, проте дуже красиво. Віяло у нього було з червоного паперу, а планки віяла сяяли різними кольорами, і коли ним змахували, здавалося, ніби квітне гвоздика. Поки проповідник не зайняв свого місця, внесли підношення Будді, правда, не знаю, яке саме. А от чюнагон⁴⁹ Йошічіка був дуже гарний, виглядав набагато краще, ніж зазвичай. Усі намагались одягнутися якомога строкатіше, яскравіше, однак лише в чюнагона не виглядав жодний край спіднього. Він лише поглядав у бік з екіпажами дам та все посилав прислугу щось передати від його імені. І це, звісно, всі помітили і дивилися з великою цікавістю. Для екіпажів, що прибули вже пізніше, не знайшлося місця, а тому вони зупинилися біля ставка.

Чюнагон запитав у Санекати: «Хто з твоїх людей найкраще зуміє передати моє привітання? Приведи його сюди». Кого привів Санеката до чюнагона, я не знаю, і що саме він передав у своєму привітанні, я також не знаю, лише люди, які сиділи поруч, могли щось собі пофантазувати, а я взагалі нічого не почула. Слуга ж пішов геть із таким серйозним виглядом, що всі розсміялися. Згодом він зупинився біля одного з екіпажів і почав щось говорити. Потім довго чекав на відповідь.

– Мабуть, дама складає своє послання у віршах, – сказав чюнагон пану Санекаті. – Допоможіть мені теж скласти вірш у відповідь.

Усі з великим нетерпінням чекали, коли ж повернеться слуга, навіть найстарші з чиновників дивились у бік екіпажа дами. Та й увесь натовп також дивився в той бік. Мабуть, дама вже дала відповідь, оскільки слуга зробив декілька кроків уперед, та потім вона знову покликала його своїм віялом. Певно, захотіла щось виправити у вірші, проте вона так довго складала його, що краще вже залишила б так, як є. Не встиг слуга повернутися, як посипались: «Ну як?», «Ну що?». Чюнагон швидко покликав слугу і почав його розпитувати. Слуга намагався чітко відповідати, але Санмі-но чюдзьо перебив його: «Давай коротше, не вибирай слова – так лише зіб'єшся!». На що я потім почула від слуги: «Та тут хоч і помилишся, все одно зміст

⁴⁸ Тайшьо – воєначальник, найвищий військовий чин.

⁴⁹ Чюнагон – члени Державної ради мали такі звання: *дайнагон* (старший радник), *чюнагон* (другий радник), *шьонагон* (молодший радник).

один і той самий». То-дайнагону⁵⁰ більш за все було цікаво, що ж там відбувається: «Ну, що ж вона відповіла?»

– Сказала, що «пряме дерево неможливо зігнути», – відповів чюнагон.

Ох і розсміявся тоді дайнагон, і всі інші слідом за ним, але ж цей сміх міг донестися і до дами. Чюнагон почав допитувати слугу:

– А що ж вона відповіла до того, як виправила послання?

– Вона дуже довго нічого не говорила. Тоді я запитав: «То що, ви не дасте жодної відповіді?» І коли я збирався вже йти назад, вона мене зупинила.

– А чий то був екіпаж? Ти побачив?

Однак тим часом проповідник уже зайняв своє місце, і запанувала тиша. Усі враз при-тихли і навіть не помітили, як зник екіпаж дами. Фіранки в екіпажі були зовсім нові, ніби їх сьогодні почепили. Дама була одягнена в кімоно з фіолетового шовку, поверх якого було ще одне – прозоре, легке. А ззаду екіпажа виглядав ще і шлейф з гарним візерунком.

– Хто ж вона така? Яку ж відповідь вона послала? – запитували всі навкруги.

А мені дуже сподобалось, як вона відповіла.

Ранкову службу вів Сейхан.⁵¹ Який же гарний він був! Мені цього дня було дуже спекотно, до того ж повертатися треба було раніше, тому я подумала собі: «Трохи ще послухаю та й повернусь», – але, на жаль, людей приїхало так багато, що мій екіпаж був затиснутий з усіх боків, так що неможливо було зрушити з місця. Тож я вирішила, що поїду одразу, як закінчиться служба, і попросила передати це екіпажам, що перегороджували мені шлях. Володарі екіпажів зраділи, оскільки їм можна буде наблизитися до проповідника. Погоничі почали метушитися та кричати: «Давай скоріше!»

– Ну яка безсоромна! – казали при цьому високоповажні люди, дехто з них жартував або ж сміявся з мене.

Проте я робила вигляд, ніби не чую всього цього, і спокійно продовжувала рухатись. А тут ще й чюнагон крикнув услід:

– Дама вирішила нас покинути? Що ж, правильно зробила!

Однак який же він був прекрасний цієї миті. Я навіть не розчула повністю його слів, оскільки, мабуть, від спеки запаморочилося в моїй голові. А тому вже після того, як я виїхала за ворота, відправила йому з посланцем наступні слова: «Ви теж, напевно, входите до числа п'яти тисяч благочестивих». ⁵² І вже згодом повернулася додому.

Протягом усіх днів «Восьми повчань», з першого до останнього, у дворі стояв екіпаж однієї дами, проте жодного разу ніхто не бачив, щоб хтось виходив з нього. Отаке! Екіпаж стояв без руху, ніби намальований. Це було дуже цікаво, незвично і прекрасно. А головне, усім хотілося знати, що ж це за дама, яка приїхала в цьому екіпажі. Саме тоді то-дайнагон приснув:

– О, та там точно якась потвора сидить, а не дама!

Усі тоді дуже сміялись.

А вже в двадцятих числах того ж місяця чюнагон Йошічіка прийняв чернечий постриг, – ось така сумна подія. Коли на сакурі облітають квіти – це звичайна річ у нашому тлінному світі.

Але ж чюнагон був таким молодим, у такому віці, «коли квітка ще тільки чекає своєї роси на пелюстках...».

⁵⁰ То-дайнагон – йдеться про Фуджівара-но Тамеміцу.

⁵¹ Сейхан (962–999) – відомий буддійський священник доби Хейан.

⁵² Натяк на притчу з «Сутри Лотоса», де йдеться про те, що коли Будда читав проповідь перед п'ятитисячною аудиторією, одна особа встала й пішла геть, на що Будда зауважив: «Правильно зробив цей чоловік, оскільки прийшов сюди лише заради хвастощів».

43. У липні стоїть нестерпна спека

Оскільки в липні стоїть нестерпна спека, то в палаці повсюди відчинені вікна. Само собою, що спекотно вдень, але ж і вночі так само жарко. Буває, прокинешся, а в небі світить такий яскравий місяць, і ти дивишся на нього, навіть з ліжка не встаєш. Звісно, гарна також і ніч без місяця. А красу місяця перед світанком навіть не можна описати словами.

Дуже приємно, коли на підлозі послані нові циновки біля самої веранди. Але не варто вшати церемоніальну завісу в глибині кімнати, її місце ближче до вікон, якщо ж ні – то якимось тривожно стає на душі. Коханий вже, мабуть, пішов, а дама ще досинає. Вона накрилася з головою одягом світло-лілового кольору з темною підкладкою. Колір, здається, вже трохи вицвів, чи не так? Або це він так виблискує. Дама одягнена у нижнє кімоно кольору амбри та в рожеві штани. Пояс ще не зав'язала – його кінці звисають з-під подолу. А її волосся лежить, наче хвилі, одразу можна зрозуміти, яке воно довге-довге.

А ось чоловік, який повертається додому в ранковому тумані після зустрічі з коханою. Він у штанях з лілового шовку, зверху – «мисливський одяг». Під світлим кімоно – червоне спіднє. Одяг змочений росю, а тому шовк став важким і звисає донизу. Волосся в нього розтріпане, а тому чоловік насунув на чоло чорну, як вороняче крило, шапку. Він поспішає якомога швидше написати коханій вірша, доки не зникла роса з квітів. «На молодих пагонах коноплі...» – наспівує він. І раптом бачить відчинене вікно, підходить ближче і думає, що так само, як і він, звідси тільки-но пішов чоловік і так само зараз повертається до себе додому, змочений ранковою росю. Чоловік бачить, що на подушці лежить віяло красивого пурпурового кольору. А на підлозі біля завіси розкидано папір Мічіноку⁵³ світло-рожевого кольору. Зрештою дама помічає чоловіка. Не те щоб вона його соромилась, але не хоче показувати себе сонну...

– Відпочиваєте після розставання? – запитує чоловік, перегнувшись через нижню перегородку.

– Ні, сумую за тим, хто пішов раніше, ніж висохла роса, – відповідає жінка.

Можливо, і не варто було писати про такі прості речі, проте таким милим був діалог тих чоловіка і жінки.

Тут чоловік нахиляється ще нижче і намагається дістати своїм віялом віяло жінки. Вона ж лякається і ховається в глибині кімнати. Чоловік бере її віяло і каже:

– Яка ви холодна.

Але вже настає день, чути голоси слуг... Ще за мить до цього чоловік думав про те, як встигнути написати послання коханій, і йому стає совісно...

А ось інший чоловік, який щойно покинув ложе коханої, не забув про неї і відправив листа. Ось уже посильний стоїть у кімнаті дами, але не віддає їй листа, тому що вона не одна. Тоді чоловік покидає спальню дами і посміхається лише від однієї думки, що з його коханою могло трапитися те ж саме.

⁵³ *Мічіноку* – назва місцевості, де з давніх часів японські майстри виробляли з бруслини жорсткий, шерхуватий папір, який використовували для листування.

44. Квіти на деревах

Сливі личать всі відтінки червоного: від темного до блідого. Сакура гарна, коли у неї великі пелюстки і тоненькі гілочки.

Гліцинія найкраща, коли з неї звисають довгі грона квітів.

Дейсія теж цікаво квітне: здається, що в її тіні ховається зозуля. Десь у квітні чи на початку травня ця квітка особливо гарно виглядає на фоні зеленої трави і зовсім не поступається квіту сакури. Здається, ніби всередині цієї квіточки знаходиться жовтенька перлинка; гарна вона і під вранішнім дощем.

Квіти ж груші чомусь зовсім не люблять, ніколи не прикріплюють до них листа. Квіти ці нагадують некрасиву дівчину, без кольору. Проте в Китаї цій квітці присвячували вірші, адже і справді, якщо добре придивитися, то можна побачити ледь помітний рожевий відтінок. Навіть існує повір'я, що коли Ян Гуй-фей⁵⁴ зустрілася з посланцем імператора Китаю, той порівняв її прекрасне обличчя, яке було все в сльозах, із квітом груші після дощу. Значить, ця квітка вважалась ідеальною.

Квіти павлонії фіолетового кольору дуже гарні, хоч листя на гілках дуже широке. Проте не можна порівнювати павлонію зі звичайними деревами. Лише на гілці павлонії знаходить притулок фенікс. Також з її гілок роблять прекрасні цитри, з яких потім ллється чудовий звук. Тож не знайти слів похвали цьому дереву.

Є ще одне дерево – ясенець, воно зовсім непримітне, виглядає так, ніби зморщилося від спеки, проте квіти його чудові і розквітають завжди п'ятого дня п'ятого місяця року.

⁵⁴ Ян Гуй-фей – легендарна китайська красуня VIII ст., коханка імператора Сюань Цзуна, що була страчена заколотниками. Героїня популярної в Японії доби Хейан поеми Бо Цзюй-і «Довічна печаль».

45. Ставки

Ставок Кацумата. Ставок Іваре. Яка краса!

А ставок Ніено був такий гарний, коли я їхала до храму Хацусе і бачила, як птахи почали підніматися з поверхні води до неба.

Ставок Мідзунаші – «Без води».

– Цікаво, чому він отримав таку назву? – спитала я.

– Це тому, що навіть у травні, коли весь місяць іде дощ, там зовсім немає води. А ось у спекотний весняний день, коли ніде немає води, там чомусь її повно, – пояснили мені.

Однак, почувши це, я заперечила:

– Чому ж тоді його так називають? Це неправильно, адже в ньому хоча б іноді, але вода все ж таки буває!

За давньою легендою, у ставку Сарусава колись втопилась дівчина-красуня. Навіть Хіто-маро⁵⁵ присвятив цій події свій вірш «Скуйовджене волосся».

А ще є ставок Омае – «Підношення богам». Цікаво, чому люди його так назвали?...

Ставок Кагамі – «Дзеркало».

Ставок Саяма – чудова назва, одразу згадуєш пісню: «Водяна трава мікурі⁵⁶ на ставку Саяма».

Ставок Коїнума – «Поки не кохав».

Ставок Масуда.

⁵⁵ Хітомаро (повне ім'я: *Какіномото-но Хітомаро*, др. пол. VII – поч. VIII ст.) – видатний японський поет, значна кількість віршів якого увійшла до складу першої японської поетичної антології «Ман-йо-шю» (18 «довгих пісень», 67 танка), котра датується серединою VIII ст., а також багатьох інших зібрань давньої японської поезії. Укладач другої за часом появи поетичної антології «Кокін-вака-шю» (905 р.) Кі-но Цураюкі (859–945) у своїй відомій передмові до неї називає Какіномото-но Хітомаро разом з Ямабе-но Акахіто (пер. пол. VIII ст.) «чародійниками японської пісні», зазначаючи при цьому, що «важко поставити Хітомаро вище за Акахіто, так само, як і Акахіто поставити нижче за Хітомаро».

⁵⁶ Мікурі (бот.) – вид прісноводних водоростей (*укр.*: їжача голівка; *лат.*: *Sparganium stoloniferum*).

46. Свята

Немає кращого свята, ніж свято на п'ятий день п'ятого місяця. У повітрі можна вловити аромати ірису і полину. Кожен намагається прикрасити свій дах якомога краще. У цей день небо зазвичай у хмарах. В опочивальню імператриці принесли лікарські шари кусудамы,⁵⁷ які підвішують по обидві сторони постелі. Там ще з дев'ятого дня дев'ятого місяця висіли хризантеми, які були зав'язані в шовковому мішечку. Замість них повісили кулі. Вони мають висіти до наступного свята хризантем, проте з них часто витягують по ниточці, а тому ці кулі зазвичай розтріпуються і можуть не дочекатися наступного року.

Уже накривають обід для імператриці.

Молоді дами прив'язують до свого одягу стебельця ірису, навіть корінці, а в зачіску встромляють квіти. Не скажу, що це надзвичайно, проте дуже красиво. Сакура також квітне щороку, але ж не можна сказати, що всі втомилися милуватися нею. Молоденькі дівчата ходять по вулиці, причепивши до своїх рукавів квітучі гілочки, порівнюють власне вбрання із вбранням інших, мовляв: «Мое не гірше!». Але ось прикро – хлопці бігають і зривають ці прикраси: отоді вже вони наплачуться. Цікаво за таким спостерігати. Як гарно, коли лілові квіти загорнуті в рожевий папір, або ж листя ірису у зелений папір. Або коли біле коріння ірису перев'язують білим папером. Якщо ж хтось у свій лист вклав довгий корінь ірису, то це викликає дуже теплі почуття. І тоді дами починають радитися, як же краще відповісти на такий лист. Якщо дамі вдалося відправити лист у відповідь чи доньці, чи дружині якоїсь видатної особи, то вона буде ходити щасливою цілий день.

А як гарно ввечері співає соловей!

⁵⁷ Цілющий шар кусудамы – один з інструментів магичної медицини; круглий мішечок, прикрашений штучними квітами та кольоровими нитками. Його вішали в опочивальні над ліжком у п'ятий день п'ятого місяця, щоб він відганяв усіляких злих духів.

47. Дерева

Багряник, сосна, верба – прекрасні дерева.

І тасоба-но кі⁵⁸ – «дерево на краю поля», назва якого, можливо, і не дуже гарна, але коли воно відцвітає, і квіт осипається, дерево набуває красивого зеленого кольору, а довкіл ніякої зелені ще немає, потім раптово, коли все навкруги залишається ще зеленим, воно стає червоного кольору – оце справжня краса!

Дерево маюмі⁵⁹ звичайне, але прикро мені, що його називають деревом-паразитом.

Дерево сакакі⁶⁰ взагалі священне, адже саме його використовують для храмових свят. У світі так багато дерев, а обрали лише його, лише воно може зустрітися з богами, – хіба не цікаво?

Камфорове дерево зазвичай не росте поруч з іншими деревами, і якщо про це подумати, якось не до душі це дерево. Але є ще інша історія, нібито це дерево нагадує закоханого: як у цього дерева тисячі гілок, так і у закоханого тисячі думок про кохану. Цікаво, хто перший порахував, скільки гілочок на цьому дереві?

Кипарис не росте там, де живуть люди, але саме ним прикрашають палаци. У травні кипарис ніби копіює голос дощу, – як гарно.

Туя – невеличке дерево. Навіть на молодому листі кінчики червоні, все воно повернуте в один бік, а квіточки засохлі, схожі на шкаралупу цибади.

Дерево асунаро⁶¹ у нас не росте, лише ті паломники, які побували на «Священній горі», знають це дерево. Вони несуть його в руках, проте мені воно не подобається, навіть торкатися не хочеться. Але чому ж так назвали це дерево – «Завтра будеш!», і чому завтра? Це ж пусті обіцянки. Ой, мабуть, я занадто допитлива...

Дерево «мишачі колобки»,⁶² – його не можна порівнювати з іншими звичайними деревами, адже, навіть судячи з самої назви, воно має бути дуже маленьким. І справді, листя у нього малесеньке.

Також гарні дерева: ясенка, гірський померанець та гірська груша.

Дерево шії⁶³ – вічнозелене дерево. У світі багато вічнозелених дерев, але завжди, коли треба навести приклад, згадують чомусь саме його.

Білий дуб – дерево, яке ховається глибоко в горах, його можна побачити, лише коли ним фарбують одягу для сановників другого чи третього рангів. Тому і не можна сказати, наскільки він прекрасний та могутній. Але кажуть люди, що він такий білий, неначе стоїть увесь в снігу. Дивлячись на нього, одразу мимоволі згадуєш Сусано О-но мікото,⁶⁴ коли він подорожував до країни Ідзу, або ж вірші Хітомаро.

Завжди, коли почуєш від когось про щось прекрасне, то вже не можеш про це забути – хоч то трави чи дерева, птахи чи мурахи.

Дерево юдзуріха⁶⁵ з зеленим глянцеvim листям і червонуватими живцями – дещо дивне, але також гарне. У звичайний день це дерево зовсім не помічають, проте перед Новим роком його завжди використовують. На нього кладуть підношення для померлих, а на другий день

⁵⁸ Тасоба-но кі (бот.) – фотинія (лат.: *Photinia*); вид вічнозеленого чагарника.

⁵⁹ Маюмі (бот.) – бересклет Зибольда (лат.: *Euonymus sieboldianus*); вид вічнозеленого чагарника.

⁶⁰ Сакакі (бот.) – клеєра японська (лат.: *Claytonia ochracea*); вид вічнозеленого чагарникового дерева, яке в синтоїзмі вважається священним і завжди використовується в синтоїстських церемоніях.

⁶¹ Асунаро або хіба (бот.) – туопсис японський (лат.: *Thujaopsis dolobrata*); вид вічнозеленого чагарника.

⁶² «Мишачі колобки» (бот.) – бирючина, вовчі ягоди (лат.: *Daphne*); вид вічнозеленого чагарника.

⁶³ Шії або шіїнокі (бот.) – літокарпус Зибольда (лат.: *Lithocarpus*); вічнозелене дерево.

⁶⁴ Сусано О-но мікото – бог вітру та бурі в синтоїстській міфології, рідний брат богині Аматерасу.

⁶⁵ Юдзуріха (бот.) – дафніфілум (лат.: *Daphniphyllum macropodum*); вид вічнозеленого чагарникового дерева.

Нового року кладуть біля тієї їжі, яка має допомогти укріпити зуби, щоб довго жити. Навіть була складена пісня:

*Я забуду тебе лише тоді,
Коли листя юдзуріха стане червоним...*

Гарне дерево дуб, воно священне. Вважається, що саме в ньому живе бог-хранитель усіх дерев. Цікаво, що і начальників варту теж називають кашівагі – «дубами».

Пальма не дуже гарне дерево, проте вона – в китайському стилі, а тому поблизу бідних домівок її не побачиш.

48. Птахи

Папуга, хоч птах і чужоземний, але мені дуже подобається.

Соловей. Бекас. Міякодорі⁶⁶ – «столична пташка».

Чиж. Мухоловка.

Красиво співає кулик, коли кличе свою подружку.

Очеретянка, яка буває різних видів, теж гарна пташка. Недолік її в тому, що вона не співає вночі.

Солов'я прославляють у поезії.

Гарний і писк курчати.

Красиві морські птахи.

Гірський фазан, коли плаче за своєю подругою, кажуть, може заспокоїтися, лише якщо побачить своє відображення в дзеркалі.

Журавель має зухвалий вигляд, але його спів, що лунає аж у піднебессі, – чудовий. Горобець із червоним ротиком. Самець чорноголового дубоноса. Пташка-майстриня.

Чапля зовсім негарна на вигляд. І очі в неї злі, і, взагалі, немає в ній нічого привабливого, але ж у пісні сказано, що «у лісах Юругі ніхто не залишається самотнім, навіть чапля шукає подругу...».

Також хвилюють моє серце качки-мандаринки. Вони такі милі, особливо коли одна одній струшують іній з крил.

Сумно стає, коли здалеку долинає раптом крик диких гусей.

Гарний також лелека.

⁶⁶ Міякодорі (досл.: «столична пташка») – далекосхідний кулик-сорока.

49. Те, що витончено прекрасне

Коли хтось одягнений у білу накидку, а під нею – блідо-лілове кімоно.
Сироп із солодкої лози з дрібно нарізаним льодом у новій металевій чашці.
Сливовий квіт під снігом.
Коли малеча їсть полуницю.
Чотки з кришталю.

50. Комахи

Цвіркун, мармуровий цвіркун, «комаха-ткач», коник, метелик, «комаха – бита шкара-лупа», світляк, – ось що красиво.

Міномуші – «комаха в солом'яному плащі» нагадує мені дуже сумну історію: її батько був чортом, а тому мати налякана тим, що її дитина теж буде страшною потворою, закутала її в солом'яне лахміття і сказала: «Я обов'язково повернусь, коли повіє осінній вітер. Почекай мене тут», – а сама втекла. Проте комаха не знає про це і кожного восьмого місяця року, коли налітає осінній вітер, жалібно кличе свою матір: «Чі-чі!». Ну хіба не шкода її?

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.